

Мікола Хаўстовіч / Miłaj Chaustowicz

Uniwersytet Warszawski, Polska / University of Warsaw, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3007-0603>

e-mail: m.khaustovich@uw.edu.pl

Спроба рэканструкцыі біяграфіі Юльяна Ляскоўскага

An attempt to reconstruct the biography of Yulian Lyaskovsky

Próba rekonstrukcji biografii Juliana Laskowskiego

ABSTRACT: The life and work of J. Lyaskovsky (1826–1889) remained out of the attention of Belarusian literary historians for a long time. By the way, this native of the Belarusian region was active as a poet, novelist and publicist for more than thirty years (1855–1887). The present article attempts to reconstruct the writer's creative biography on the basis of his own correspondence to Warsaw publications („Gazeta Polska”, „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Rolnicza”, „Gazeta Świąteczna”, etc.), archival materials and posthumous memories of friends and acquaintances, and also to reveal the points of contact of his texts with Belarusian topics. The poem *W cudzej stronie*, where folk memory was postulated as a heroization of the past of the region, which was extremely relevant in the conditions of the Russian occupation, is especially valuable in the context of the writer's works. Also important is the article *Słowo o pieśni*, in which the publicist passionately defended the identity of the Belarusian language and its right to exist.

KEYWORDS: Lithuanian Youth Brotherhood, emigration, *Belarusian Bandurist*, journalism by J. Laskowski (J. Korabicz, Marcin Mizera, M. Czeronka, M. Worona), books for people.

Да асобы і творчасці Юльяна Ляскоўскага беларускія даследнікі праяўлялі цікавасць адно зрэчас: на пачатку XX стагоддзя Вацлаў Ластоўскі [Власт 1913, №37: 2] і Яўхім Карскі [Карскі 1922: 76] залічылі і паэта, і ягоную творчасць да гісторыі беларускае літаратуры, даводзілі таксама пра мажлівае існаванне беларускамоўных тэкстаў паэта; напрыканцы гэтага ж стагоддзя Генадзь Кісялёў, выявіўшы асобныя архіўныя матэрыялы [Кісялёў 1994: 148–161], сцвердзіў, што аўтару

зборніка *Białoruski Bandurzysta* належаць выяўленыя Сцяпанам Александровічам [Александровіч 1965, № 14: 3] у польскім друку вершы *Пад дуду і Зямелька мая...*, якія з гэтага часу пачалі друкавацца не як ананімныя [гл.: (Ляскоўскі) 1971: 46–47], а як аўтарскія [гл.: Ляскоўскі 1988: 309–310].

Праўда, у адпаведным раздзеле акадэмічнае *Гісторыі беларускай літаратуры* [гл.: *Гісторыя...* 2007] няма ані слова пра Ю. Ляскоўскага¹, хоць тут згадваецца шэраг іншых паэтаў, выяўленыя даробак якіх абмяжоўваецца адным–двума беларускамоўнымі вершамі. Магчыма, аўтары *Гісторыі...* (Уладзімір Мархель і Уладзімір Казбярук) мелі ад розную ад Г. Кісялёва думку пра атрыбуцыю вершаў *Пад дуду і Зямелька мая...*, але не палічылі патрэбным агучваць–аргументаваць яе. Дзіўна, аднак, чаму ў *Гісторыі...* не была звернута ўвага на прабеларускі характар зборніка *Białoruski Bandurzysta*? Ю. Ляскоўскі заслугоўвае на прызнанне, на месца ў гісторыі беларускага пісьменства і беларускае думкі сваёю польскамоўнаю паэмаю *W cudziej stronie*, дзе гучыць малітоўна–прыязны голас любові да свае зямлі, свайго краю, яго курганаў, паданняў, людзей. Урэшце, не так і шмат у XIX стагоддзі было іншамоўных выданняў, дзе б так выразна выяўлялася беларускасць. Прынамсі, тое, што легла пазней у аснову беларускае нацыянальнае ідэі.

Незразумела, чаму аўтары *Гісторыі...* праігнаравалі палемічны артыкул *Słowo o pieśni?* Няўжо можна “не заўважыць” палымяны выступ Ю. Ляскоўскага ў абарону самабытнасці беларускае мовы, яе будучыні?

Ніжэй мы паспрабуем прыгледзецца да перыпетыяў лёсу Ю. Ляскоўскага, сціплага працаўніка на полі пісьменства, пашукаць пунктаў судакранання ягоных тэкстаў з беларускай тэматыкай. У аснову нашае рэканструкцыі жыццёвага і творчага шляху літаратара пакладзены як добра вядомыя факты (даследаванні Г. Кісялёва), так і нядаўна выяўленыя матэрыялы.

Продкі Ю. Ляскоўскага, пэўна ж, належалі да шляхецкага стану. Знаёмыя і сябры дадавалі да ягонага прозвішча прыдомак „Korabita”, а сам ён часта карыстаўся псеўданімамі „Janko Korabicz” ці „J. Korabicz”. Трэба думаць, псеўданім паходзіць ад герба “Кораб”. Пятнаццацітомны *Herbarz szlachty polskiej* Севярына Урускага (1817–1890) выводзіць род Ляскоўскіх гербу Кораб з XV стагоддзя:

LASKOWSKI h. KORAB. W ziemi warszawskiej, na Podlasiu i Litwie, a wzięli nazwisko od wsi Laskowa, w ziemi nurskiej². Wojciech z Laskowa, starosta

¹ Адно ў *Храналогіі*, якую рыхтаваў Г. Кісялёў, пазначана, што ў 1861 г. убачыў свет зборнік Ю. Ляскоўскага *Białoruski Bandurzysta* [*Гісторыя...* 2007: 530].

² Колішняя зямля яцвягаў; большая частка яе ляжала на правым, а меншая – на левым беразе ракі Буг.

nurski 1477 r., skarbnik nurski 1478 r. a od 1482 r. skarbnik warszawski, miał syna Macieja, żonatego z Małgorzatą Mińską, kasztelaną zakroczymską [Uruski 1911: 282–283].

Жывучы ў Расейскай імперыі, бацька³ Ю. Ляскоўскага мусіў даводзіць сваё шляхецтва. Праўдападобна, што якраз пра блізкіх паэта (бацьку, брата і пляменніка) ідзе гаворка ў *Herbarzy szlachty polskiej*:

Wylegitymowani w Cesarstwie i zapisani do ksiąg szlachty: 1) gub. Wileńskiej, Karol-Leonard, syn Ignacego, z synem Janem 1850 r. [Uruski 1911: 283].

Дзісенскі павет, дзе бацька Ю. Ляскоўскага меў спадчынны фальварак, да 1843 г. уваходзіў у склад Мінскае, а пазней – Віленскае губерні, г. зн., больш імаверна шукаць продкаў паэта сярод шляхты Мінскае губерні: да 1843 г. ягоны бацька павінен быў паклапаціцца пра шляхецтва для сына. Цікава, што ў кнізе *Алфавітныі спісокъ дворянскимъ родамъ Минской губерніи* згадваюцца два роды Ляскоўскіх: адзін з іх унесены ў 1835 г. у першую, а другі – у 1838 г. у шостую часткі “дворняской родословной книги” [*Алфавітныі спісокъ...* 1903: 66; *Spis szlachty wylegitymowanej...* 1992: 54]. “Столбовыми дворянами” (шостая частка радаслоўнай кнігі) бацькі Ю. Ляскоўскага наўрад ці былі, а вось да роду, упісанага ў першую частку кнігі, яны маглі належаць. Магчыма, сярод матэрыялаў “Департамента герольдии Сената” можна адшукаць іхнюю шляхецкую справу [гл.: РГИА, ф. 1343, оп. 24, дд. 4055–4057]. Зрабіць гэта сёння, ведаючы імя бацькі Ю. Ляскоўскага, магчыма.

Юльян Ляскоўскі⁴ прыйшоў на свет у жніўні 1826 г. у фальварку Новая Жосна⁵ Вілейскага павета⁶. Звесткі паходзяць з просьбы паэта дазволіць яму вярнуцца на радзіму [LVIA, 421–2–1193: 1]. Праўда, ён кажа пра *вёску* Новая Жосна (“д. Новая-Жосна, Вилейскаго Уѣзда”), хоць быў гэта колісь (прынамсі, на *Планах генеральнаго межеванія*, 1794 г.) невялічкі маёнтак, а пасля фальварак. Нават напрыканцы XIX стагоддзя быў там толькі адзін дом:

Żosno 1. Stare, folw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Żosno, okr. wiejski Ż. Stare, o 70 w. od Wilejki, 1 dm., 9 mk. 3 prawosł., 6 katol., 405 dzies. ziemi dworskiej,

³ Як сведчыць шлюбная метрыка Ю. Ляскоўскага, бацька літаратара зваўся Ігнацы, а маці – Паўліна з Гофераў [APW, zespół 0614/D, online].

⁴ У метрыцы нараджэння дачкі Станіславы Ядвігі падаюцца два ягоныя імя: Бернард Юльян [гл.: APW, zespół 0054/D, online].

⁵ Новая Жосна ліквідаваная, здаецца, у сярэдзіне XX стагоддзя. Знаходзілася блізу вёсак Слабада, Бакачы, Кавалі, Леанардава, Весялуха сённяшняга Мядзельскага раёна.

⁶ Адам Пług (?) ва *Wspomnieniu pośmiertnym* сцвярджаў, што паэт нарадзіўся ў Варшаве [Wiadomości bieżące... 1889, nr 15: 3].

kaplica katol. par. Wońkołata, dawniej par. Budślaw. Własność Snarskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi Bojary, Dziagile, Gule i Nowosiołki, w ogóle w 1895 r. 334 dusz rewiz. 2. Ż. Nowe, fol., tamże, okr. wiejski Ż. Nowe, o 60 w. od Wilejki, 1 dm; 12 mk. 5 prawosł., 7 katol.; własność Borysowiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wsi Bakacze, Gorby, Kowale, Małowo (Izmałowo), Małyszki, Mytkowszczyzna, Puhacze, w ogóle w 1865 r. 141 dusz rewiz. Gmina Żosno obejmuje 6 okręgów wiejskich Ż. Stare i Nowe, Gielanowo, Kraśniany, Staryna i Teresdwór, 24 miejscowości, mających 277 dm., 3884 mk. włośc., uwłaszczonych na 4857 dzies. 3246 roli. Nadto w obrębie gminy znajduje się 6153 dzies. większej posiadłości 2248 roli i 110 dzies. ziemi cerkiewnej. Cały obszar gminy ma 11120 dzies. 5549 roli i 4448 mk. J. Krz.⁷ [*Słownik geograficzny...* 1895, XIV: 837].

Новая Жосна належала ў той час сваякам Ляскоўскіх – Гарадзенскім⁸, у якіх бацька паэта ці то арандаваў фальварак, ці то працаваў аканомам. Тут, у Жосненскай уніяцкай царкве Ю. Ляскоўскі быў ахрышчаны 20 жніўня 1826 г. [LVIA, 421–2–1193: 1]. Пакуль не высветлена, дзе знаходзілася гэтая ўніяцкая царква: хутчэй за ўсё – пры маёнтку Старая Жосна: менавіта тут яна паказаная на *Планах генеральнага межавання*. Пазней, у 1837 г. яна апынулася ў былой каталіцкай капліцы ў вёсцы Весялуха, хоць яшчэ доўгі час (да сярэдзіны 1860-х гг.) называлася Жосненска-Іаанаўскай (Міхайлаўскай, Крашчэнскаю) царквою [гл.: *Вилейскій уездъ*, online]. Вядома, была яна ўжо не ўніяцкая, а праваслаўная.

Невядома, як доўга жылі Ляскоўскія ў Новай Жосне, але вельмі падобна на тое, што менавіта адсюль трапіў ён у школу будслаўскіх айцоў-бернардынаў, „co mnie czytać i pisać nauczyli” [Laskowski 1861: 5]. Зрэшты, бацькі маглі прывезці сына ў Будслаў і са спадчыннага фальварку Заканоўска “Дисненскаго Уѣзда, состоящемъ въ наслѣдственномъ владѣніи <...> родителей” [LVIA, 421–2–1193: 1]. Сам паэт называе фальварак сялом: “потомъ въ селѣ Законовскѣ”, хоць і падае (калі дакладна, то называе не ён, а Міхаіл Похвіснеў, які ў 1858 г. выконваў абавязкі віленскага губернатара) тапонім у форме мужчынскага роду, г. зн. меўся на ўвазе фальварак ці маёнтак. Дарэчы, на картах XVIII – пачатку XX стагоддзя мясцовасць называецца “дворъ Законовскъ” (*Планы генеральнага межавання*), “г. дв. Законовскій” (1840–1870 гг.), „Zakonowsk”, і толькі ў сярэдзіне (?) XX стагоддзя “з’явілася” вёска Заканоўшчына ў Казлоўшчынскім сельсавеце Пастаўскага раёна. Звернем

⁷ Аўтарам артыкула быў, відаць, Юзаф Крывіцкі (Józef Krzywicki, 1838–1909).

⁸ У 1860-я гг. фальварак Новая Жосна належаў “О.Л. Борисовичу” [гл.: РГИА, 577–3–22]. Барысовічы валодалі ім і напрыканцы XIX стагоддзя [гл.: *Słownik geograficzny...* 1895, XIV: 837].

ўвагу і на інфармацыю *Słownika geograficznego...*, якая паходзіць з ся-рэдзіны 1890-х гг.:

Zakonowiek, folw. nad rz. Gulidówką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol, o 64 w. od Dzisny, a 14 w. od Głębokiego, 1 dm., 11 mk. katol. Do Z. należy pustkowie Mosztarki [*Słownik geograficzny...* 1895, XIV: 299].

Што гэта: памылка наборшчыка ці нязнаны аўтар *Słownika...* падаў мясцовую назву фальварка? Той факт, што аўтар нататкі называе рэчку, ля якой знаходзіцца сядзіба, вельмі красамоўны: назва невялічкае рэчкі не фіксуецца (як выключэнне – *Планы генеральнаго межеванія*) на картах (часта яна зусім не паказваецца). Цікава, што “польская” *Wikipedia*, не пазначаючы крыніцу, падае, што „nazwa dawniej używana – Żakonówek”, але гістарычныя звесткі пра фальварак падаюцца тут адно з часоў Другое Рэчы Паспалітае:

W dwudziestoleciu międzywojennym zaścianek a następnie kolonia leżała w Polsce, w województwie wileńskim, w powiecie duniłowickim (od 1926 postawskim), w gminie Łuck (od 1927 gmina Kozłowszczyzna). Według Powszechnego Spisu Ludności z 1921 roku zamieszkiwało tu 58 osób, 1 była wyznania rzymskokatolickiego, 55 prawosławnego a 2 mojżeszowego. Jednocześnie 2 mieszkańców zadeklarowało polską przynależność narodową a 56 białoruska. Było tu 5 budynków mieszkalnych. W 1931 w 9 domach zamieszkiwało 71 osób. Miejscowość należała do parafii rzymskokatolickiej w Mosarzu i prawosławnej w Osinogródku. Podlegała pod Sąd Grodzki w Duniłowiczach i Okręgowy w Wilnie; właściwy urząd pocztowy mieścił się w Nowodrudku [*Zakonowsk*, online].

На жаль, аніякіх звестак пра ўладальнікаў Заканоўска ў XIX стагоддзі пакуль не выяўлена. Зрэшты, да крыху іншых мясцінаў, а не спадчыннага фальварку бацькоў цягнуўся Ю. Ляскоўскі памяццю, калі пісаў паэму *W cudzej stronie*. Яшчэ Г. Кісялёў звярнуў увагу, што, відаць, невыпадкова паэт згадвае ў творы невялікую рэчку Сергуч, левы прыток Беразіны⁹:

⁹ Аляксандар Ельскі так апісваў гэтую рэчку: “Sergucz, Serhucz al. Sergut, rzeka wchodząca w systemat wodny berezyński (ob. Berezyński kanał), bierze początek nie z jeziora Maniec (w pow. Borysowskim), jak mylnie podaje Zieleński (w Opisie gub. mińskiej, I, 231), lecz wypływa z jez. Cieklic w pow. Lepelskim), mając z początku oba brzegi wyniosłe. Ubiegłszy 6 w. w kierunku płd.-zach., dociera do granicy pow. borysowskiego i na przestrzeni przeszło 3 w. stanowiąc jego granicę, wpływa pod wsią Osieczyszczce do jez. Mańco już w pow. borysowskim, następnie przepływa jezioro Pławio, Maniec i lesistemi moczarami dąży ku zachodniemu brzegowi jeziora Domżeryckiego, które zasilwszy jedną z odnóg, płynie dalej do zaśc. Przystań, odkąd, dla ułatwienia żeglugi utrudnionej z powodu licznych zakrętów, mielizn i bagnistych brzegów, na przestrzeni 8 w. i 300 saż. wody S. sprowadzono w znacznej części do kanału zwanego Serguckim (ob.), wykopanym w r. 1804 z prawej strony koryta rzeki, wpadającej razem z kanałem

Ej, co to tutaj!... U nas po nad Dźwina,
 Hen nad Serhuczą, po nad Berezyna,
 Strona tam inna, kraj zryty w kurhany,
 W mogilne kopce szeroko skopany!
 [Laskowski 1861: 28].

Цалкам слушна даследнік меркаваў, што “найбольш ведалі Сергуч, зразумела, мясцовыя жыхары. Так што, магчыма, Ляскоўскі і паходзіў якраз з тых ваколіц (сённяшнія Лепельскі і Докшыцкі раёны Віцебскай вобласці)” [Кісялёў 1994: 153]. Як вядома, паэт нарадзіўся ў іншым месцы, але бясспрэчна, што ваколіцы Сергуцкага (ці то Бярэзінскага) канала ён добра ведаў. Відаць, тут ён нейкі час жыў: ці то яшчэ ў дзяцінстве, калі бацька мог арандаваць нейкі фальварак, ці то ўжо ў юнацтве, калі знайшоў тут працу, напрыклад, у дырэкцыі Бярэзінскага канала. Вядома, з Янам Чачотам, які пакінуў Лепель напрыканцы 1830-х гг., ён наўрад ці сустрэўся, бо непадобна, каб чатырнаццацігадовы падлетак быў прыняты на службу, але пра славу тага філамата мог пачуць ад калегаў ці тамтэйшае шляхты.

Звернем мы ўвагу і на тое, што асноўнае дзеянне ў паэме адбываецца ў вёсцы (дакладней: блізу вёскі) Жаркі:

Potém – zdała, kędyś w lesie,
 Ot wyraźnie koń zachrapiał:
 Echo głuchy odgłos niesie
 Naokoło... wtém kur zapiał,
 Hen od strony gdzie wieś Żarki,
 A w głos dziwnie gromki, jarki...
 [Laskowski 1861: 48].

У паўночнай Беларусі вёска з такою назваю ёсць толькі адна: сёння ў Астравенскім (да 2004 г. – Пліскім) сельсавеце Бешанковіцкага (колісь: Сенненскага павета) раёна. Маецца на ўвазе яна? Ці, можа, гэтая назва вёскі з’явілася ў паэме як патрэбная рыфма да слова „jarki”? Магчыма, але больш праўдападобна, што беларускае слова ў польскамоўным тэкście – гэта найлепшае аўтарскае вырашэнне фанічнага гучання страфы. Падобна, што вёска Жаркі – рэальны тапонім: з усіх раней згаданых мясцінаў, якія мы звязваем з дзіцячымі і юнацкімі гадамі Ю. Ляскоўскага, яна размешчана блізу Дзвіны, ракі, якую колькі разоў паэт згадвае ў паэме.

Дзе і як адукоўваўся Ю. Ляскоўскі, мы не ведаем. Але, думаецца, што ён не спыніўся на 2-класнай пачатковай школе ў Будславе. Да сваіх

---

do Berezyny z lewej strony o 1 wiorstę za folw. Załazy. Długość biegu około 38 wiorst, szerokość dochodzi do 10 saż., głębokość do 5 st. S. odznacza się rybnością jak i wszystkie dopływy Berezyny. A. Jel.” [Słownik geograficzny... 1889, X: 452].

дваццаці гадоў ён паспеў дзесьці павучыцца¹⁰ і нават дзесьці “імѣль частныя занятія”; пасля ў 1846 г. прыехаў у Вільню, каб уладкавацца на дзяржаўную працу: “состояль на службѣ сперва въ Губернскомъ Правленіи, а потомъ въ Земскомъ Судѣ” [LVIA, 421-2-1193: 1]. Пра службу ў дадзеных установах ён напісаў сам; гэта таксама пацверджана рапартамі віленскіх станавых прыставаў [LVIA, 421-2-1193: 3-5]. Пасады (відавочна, канцылярскія), якія ён займаў і ў губернскай управе, і ў земскім судзе, не фіксаваліся адрас-календарамі [гл. напр.: *Адресь-календарь...* 1847: 12-13].

У сваёй просьбе пра дазвол вярнуцца на Бацькаўшчыну Ю. Ляскоўскі таксама паведамляе пра прыналежнасць да таемнага таварыства: “Познакомившись съ Невяровичемъ, былъ завлеченъ имъ въ тайное злоумышленное общество, открытое въ Вильнѣ, и боясь наказанія, скрылся оттуда 11го Апрѣля 1849 года, а вскорѣ послѣ того удалился за границу” [LVIA, 421-2-1193: 1]. Відавочна, ён мае на ўвазе Związek Bratni Młodzieży Litewskiej, заснаваны ў сярэдзіне 1840-х гг. у Вільні Францішкам і Аляксандрам Далейскімі. Якраз у сакавіку 1849 г. арганізацыя, што актыўна стала дзейнічаць пасля еўрапейскае вясны народаў і мела ўжо прызначаны дзень паўстання (5 красавіка 1849 г.), была выкрыта, да следства прыцягнута больш за 200 яе сяброў [Matusik, online]. Але ў канцылярыі віленскага вайсковага губернатара дзеля ідэнтыфікацыі эмігранта звярнуліся чамусьці не да следчае справы братаў Далейскіх ці справы Związku Bratniego Młodzieży Litewskiej, а да матэрыялаў следства шляхціца Івана Невяровіча, які ў 1846 г. (sic!) даў паказанні (невядома: ці то данёс, ці то прызнаўся падчас следства) “о неблагонамѣренныхъ замыслахъ уроженца Царства Польскаго Мельхиора Недзвѣцкаго”. Імя Ю. Ляскоўскага ў гэтай справе не згадвалася. Увогуле, у 1846 г. паэт толькі прыехаў у Вільню і наўрад ці мог быць “завлеченымъ” у таварыства, якое хоць і існавала ў той час, але было яшчэ нешматлікім і называлася, дарэчы, адно Związek Bratni. Сумнеўна таксама, што Іван Невяровіч з 1846 г. – гэта той самы Невяровіч, які ўвёў Ю. Ляскоўскага ў таемную арганізацыю.

Але факт застаецца фактам (Ю. Ляскоўскі, просячы дазволу вярнуцца, пэўна ж стараўся быць дакладным) – паэт належаў да таемнай арганізацыі, разумеў небяспеку, да якое прывяло выяўленне ўладамі Związku, і прыняў (магчыма, супольна з сябрамі) рашэнне пакінуць Бацькаўшчыну. Думаецца, што выехаўшы 11 красавіка 1849 г. з Вільні, ён неўзабаве перайшоў прускую мяжу і накіраваўся ў Францыю, дзе

¹⁰ А. Плуг (?) сцвярджаў, што паэт закончыў школу ў Варшаве, а пасля юрыдычныя курсы [Wiadomości bieżące... 1889, nr 15: 3].

знаходзіўся дастаткова доўга – да студзеня 1854 г. Магчыма, там ён пачаў супрацоўнічаць з эміграцыйнымі выданнямі. Па-першае, пра гэта ён паведамляе сам у лісце да Юзафа Ігнацы Крашэўскага: „Dawniej próbki robilem do pism polskich za granicą bezimiennie, i te były przyjęte – nie pogardzano niemi” [В], rkps 6470/IV: 15 v]. Па-другое, працаўнікі Muzeum Narodowego w Rapperswilu ў рукапісным *Wykazie pseudonimów* (аўтары: кусташ Юзаф Радамінскі (1872–1889), бібліятэкар В. Каршэўскі (1901–1910) і інш.), відаць, на дакументальнай аснове расшыфроўваюць псеўданім „Kogabicz” як “Юльян Ляскоўскі” [гл.: Ваг 1936: т. I: 214]. Гэта, відавочна, азначае, што на эміграцыі ведалі пра ягоныя „bezimiennie” публікацыі.

З Францыі паэту, хіба, удавалася падтрымліваць сувязь з бацькамі ці сваякамі; ён, прынамсі, паведаміў ім, што ў студзені 1854 г. выязджае ў Англію [гл.: *Doniesienia* 1858, nr 12: 6]. А вось са сталіцы туманнага Альбіёну, відаць, не змог знайсці каналаў, якія б лучылі яго з Бацькаўшчынаю. Дома колькі гадоў не мелі вестак ад сына, дык самі пераслалі ліст на імя Літаратурнага таварыства сяброў Польшчы ў Англіі. Зрэшты, ліст, які прапіў да Караля Шульчэўскага ў сакавіку 1858 г. мог шмат месяцаў і нават гадоў “вандраваць” з Беларусі ў Лондан.

У сталіцы Англіі Ю. Ляскоўскі жыве не на шмат больш за два гады: паэма *W cudzej stronie* датуецца „Londyn, w r. 1855”, а ўжо ў 1856 г. мы бачым яго на Падляшшы, на пруска-расейскім памежжы.

Вядома, не ад лёгкага жыцця Ю. Ляскоўскі пераехаў з Францыі ў Лондан. Але і ў Англіі ён не мог разлічваць на дапамогу (пры пасярэдніцтве Літаратурнага таварыства сяброў Польшчы) ураду: яе атрымлівалі толькі былыя ўдзельнікі Паўстання 1830–1831 гг. Тым не менш, паэт, відаць, звяртаўся ў Таварыства (скарбнікам/касірам якога доўгі час быў Ігнацы Яцкоўскі) на 10, Duke Street S. James w Londynie, бо дату ягонага пераезду ведаў К. Шульчэўскі, сакратар Таварыства. (Мяркуем, што пра дату пераезду Ю. Ляскоўскага К. Шульчэўскі даведаўся ўсё ж не з ліста!).

Цяжкіх сем гадоў туляцтва нарэшце завяршыліся прыняццем рашэння кіравацца бліжэй да Бацькаўшчыны. З гэтай прычыны паэт выбраў Прусію, а не Аўстра-Венгрыю, хоць улады апошняй значна больш памяркоўна за немцаў-прусакоў ставіліся да сваіх польскіх падданных.

Першым вядомым прыстанкам Ю. Ляскоўскага па-за Лонданам стаў Шчучын. Прынамсі, тут, у гэтай мясцовасці паэт напісаў 28 лістапада 1856 г. верш-зварот *Do panny A. D.*

Тыś pieuszczoszka... oj, nieładnie
Pieuszczką na świecie żyć,
I oczkami mrugać zdradnie,
Tylko marzyć tylko śnić!

Tutaj ziemia, mój motylku,
 O! nie zawsze dla złud maj!...
 Tysiąc trosk tu rodzi chwilka:
 Taki to ten ziemski raj!
 [Laskowski 1861: 160-162].

Зважаючы на тое, што ўцекач-выгнаннік, відаць, не павінен быў з'яўляцца ў межах Расейскае імперыі, мы схільны былі думаць: тут маецца на ўвазе маёнтак Шчучын¹¹, які належаў Твардоўскім¹² у Шама-тульскім павеце (Правінцыя Пбзен/Пбзнань, ням. Posen – каралеўства Прусія і Вольнай дзяржавы Прусія).

Але, расшыфраваўшы крыптанім А. Д. як Ганна Матыльда Дален (Anna Matylda Dahlen, 1852–1918), мы прыйшлі да высновы, што прыпіс пад вершам *Do rannu A. D.* адсылае нас да павятовага мястэчка Ломжынскае губерні:

Szczuczyn, *Mazowieckim* zwany, miasto powiatowe gub. łomżyńskiej, nad rz. Wisłą (z praw. Brzegu), pod 53°33'4" szer. płn. i 39°57'6" dług. wschód., od F. Odl. 186 w. od Warszawy, 4½ w. od granicy Prus Wschodnich, 4½ w. na płn.-zach. od os. Wąsosza. Szosa warszawsko-kowieńska, przecinająca powiat, łącząca Sz. z Grajewem, Augustowem, Suwałkami, Kolnem i Łomżą. Najbliższa st. dr. żel. w Grajewie o 14 w. na płn.-wschód. [*Słownik geograficzny...* 1890, XI: 862].

У Шчучыне жыў і працаваў на мытні Ян Ігнацы Мар'ян Дален (Jan Ignacy Marian Dahlen, 1814–1892)¹³, а таксама ягоная вялікая сям'я: жонка – Караліна з Закшэўскіх (1816–1855) і дзеці – Мар'яна (1840 ці 1841 – ?), Юзаф (1845–1879), Фелікс (1847 – ?), Ганна Матыльда (1852 – ?) і інш.

Мяркуем, што менавіта тут Ю. Ляскоўскі пазнаёміўся са сваёй будучай жонкаю – Мар'янаю. На такую думку наводзяць словы Вінцэнта Каратынскага¹⁴ ў “пасмяротным успаміне”:

¹¹ „Szczuczyn, Szczuczino r. 1391, majątność, pow. szamotulski, o 3 klm. na płn. od Szamotuł par., poczta i st. dr. żel., na lew. brzegu Samicy dopł. Warty; z fol. Mędzisko tworzy okrąg dworski, mający 14 dym., 276 mk. 247 kat., 29 prot. i 1262 ha 648 roli, 54 łąk, 496 lasu. Właścicielem jest Tadeusz Twardowski. <...> Przy schyłku zeszłego stulecia Twardowscy dziedziczyli Sz. z Karczemką na Wrzosach. Dobrogost Twardowski utworzył z dóbr Kobylnik i Szczuczyna 8559 mr. na syna swego ordynacyę, zatwierdzoną 27 kwiet. 1859 r. przez Fryderyka Wilhelma IV (*Złota Ks.*, I, 379)” [*Słownik geograficzny...* 1890, XI: 865].

¹² Дабрагосту Твардоўскаму (1789–1859) і ягонаму сыну Тэадору Паўлу Твардоўскаму (1820–1869).

¹³ Ян Дален, ажаніўшыся ў 1839 г., служыў на розных пасадах у памежных мясцовасцях – Сувалках, Тыкоціне, Граеве, Зелюню і інш.

¹⁴ Аўтарства “пасмяротнага ўспаміну” гіпатэтычнае. Гл. ніжэй.

Przedtém przebywał za granicą, zwłaszcza w W. Ks. Poznańskiem, i miał znajomości w pogranicznych okolicach Królestwa; ztamtąd też, z okolic Mławy, przywiózł sobie później do Wilna dozwonną towarzyszkę życia, młodzieuchną, piękną i zacną niewiastę [*Kronika Warszawska...* 1889, nr 17: 2].

Ю. Ляскоўскі, пасяліўшыся на стала на памежжы (магчыма, Карсы, Осек, Елень), меў магчымасць наведвацца (відаць, нелегальна) да сваіх знаёмых, якія жылі на тэрыторыі Расейскае імперыі. Ян Дален, які служыў на мытні, пэўна ж, спрыяў выгнанніку ў ягоных пераездах праз мяжу. Магчыма, нават, пасля смерці ў маі 1855 г. першае жонкі, запрасіў Ю. Ляскоўскага на пасаду настаўніка сваіх дзяцей. Такім чынам, афіцыйна жывучы ў Прусіі, выгнаннік фактычна жыў у Расейскай імперыі, у доме Яна Далена. Гэта давала якраз В. Каратынскаму права сказаць: „miał znajomości w pogranicznych okolicach Królestwa”.

Нашая гіпотэза пацвярджаецца вершамі паэта: *Do panny M. D. Nadmogilna gawęda*, напісаным 28 верасня 1858 г. у Зелюню¹⁵, і *Dla malej Stefcii nad kolebką*, напісаным 27 снежня 1858 г. І калі першы з іх сведчыць, што Ю. Ляскоўскі паэтычнымі радкамі не проста суцяшае 17–18-гадовую дзяўчыну, а – вельмі праўдападобна – прызнаецца ёй ў каханні, дык другі пацвярджае нашу думку, што паэт мае цёплыя, прыязныя дачыненні з Яна Даленам і ягонай другою жонкаю – Антанінаю з Курц’юшаў (*Antonina Kurcysz*, 1825–1903): Стэфця – гэта іхняя другая¹⁶ дачка Стафанія Валерыя, якая нарадзілася 20 кастрычніка 1858 г.

Магчыма, пачуцці да Мар’яны Дален схілілі Ю. Ляскоўскага да напісання просьбы ў “III Отдѣленіе Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи” аб вяртанні ў імперыю. Пэўна, прускія Карсы¹⁷,

¹⁵ Zieluń osada, wś i fol., nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. i par. Zieluń, leży przy granicy od Prus, odl. 30 w. na zach. od Mławy, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, synagogę, urz. gm., urz. celny i posterunek straży pogranicznej, kasę wkładowozaliczkową przy urzędzie gminnym, gorzelnię, dwa małe browary, młyn wodny, cegielnię, wiatrak i tartak mały, dwie karczmy, 67 dm., 1361 mk. Targi tygodniowe co środa. Droga bita łączy Z. z Żurominem i Bieżuniem. <...>” [*Słownik geograficzny...* 1895, XIV: 606].

¹⁶ Першая – Алімпія Вікторыя Станіслава – нарадзілася ў 1857 г. Цікава, што калі яна ў 1903 г. першы раз брала шлюб у Варшаве, дык сведкаю быў Карл Ляскоўскі, сын Юльяна.

¹⁷ У Карсах у маі–ліпені 1858 г. Ю. Ляскоўскі напісаў вершы: *Mogila hetmańska na Pobereżu. Z podania ludu matoruskiego, o grobowcu Hetmana Żółkiewskiego, na multańskim brzegu dnjestrowym i Moje widzenie*. Вераемна, гэта тыя Карсы, пра якія ёсць інфармацыі ў *Słowniku geograficznym...*: “Karsy, dom. i gm., pow. pleszewski, 2494 mr. rozl., 2 miejsc a) K.; b) folw. Żychlin (Louisenhof); 10 dm., 176 mk., 35 ew., 141 kat., 96 analf. Poczta w Sobótce o 3 kil, st. kolei żel. Biniew o 9 kil. Niegdyś własność Żychlinskih. Chłopi wsi Karsy, namówieni przez komisarza powiatowego,

Осек¹⁸ і Елень¹⁹, дзе ён афіцыйна знаходзіўся, не задавальнялі яго: каханая была падданаю расейскага імператара Аляксандра II, які ў той час славіўся сваім лібералізмам, дык паэт, ведаючы пра амністыю палітычным эмігрантам, адважыўся пашукаць шчасця ў Расеі.

Справа “по Предписаніи Г. Начальника Губернии о выходцѣ Юліанѣ Лясковскомъ” разглядалася ў Вільні цягам студзеня – лютага 1858 г. А г. зн., што вясною–летам гэтага года ў Пецяярбурзе паводле “Всемилоствѣйшаго разрѣшенія” маглі даць Ю. Ляскоўскаму дазвол вярнуцца на радзіму “въ Виленскую Губернію”, тым больш, што значных ягоных “грахоў” віленская адміністрацыя не знайшла.

Нягледзячы на гэта, у Вільню на стала Ю. Ляскоўскі прыехаў не раней, чым у чэрвені 1860 г., бо ягоны верш *Z wiosną dziewczę-sirota*²⁰ напісаны ў фальварку Елень²¹ у маі 1860 г. [Laskowski 1861: 146–151], хоць ужо ў красавіку “по предписанію начальника 4 округа корпуса жандармовъ отъ 15 Апрѣля 1860 года за № 145” ён будзе ўнесены ў “Списокъ Польскимъ выходцамъ проживающимъ въ Виленской Губернии и состоящихъ поднадзоромъ”²² [LVIA, 422–1–8: 10].

Такім чынам, пасля адзінаццаці гадоў туляцтва Ю. Ляскоўскі вярнуўся на радзіму і пасяліўся ў Вільні: прынамсі, вядома, што два вершы (*Do braci lirników* і *Nie zabawne zabawki*), датаваныя 16 і 20 кастрычніка 1860 г., напісаны ў галоўным горадзе Літвы. Апрача таго, ліст да Ю.І. Крашэўскага ад 13/25 сакавіка 1861 г. сведчыць, што жыў паэт па адрасе „ulica Niemiecka, dom Szyszki²³, kwatera N 7” [В], rkps 6470/IV: 16 v].

podali do rejencji prośbę o zmianę nazwiska wsi na niemieckie, spodziewając się ulgi w podatkach. Lecz właściciel wsi, choć Niemiec, oparł się temu, dowiedziawszy się, że wieś ma nosić nazwisko „Bismarcksdorf”. W skutek tego wś Karsy nosi nazwisko Bismarcksdorf, a dominium zachowało swą dawną nazwę Karsy” [*Słownik geograficzny*... 1882, III: 881–882].

¹⁸ Мясцовасць, дзе ў 1858 г. жыў і працаваў Ю. Ляскоўскі, складана лакалізаваць: *Słownik geograficzny*... падае некалькі дзясяткаў вёсак, фальваркаў і мястэчак на тэрыторыі даўняй Прусіі. Тут паэт піша верш *Dla malej Stefcy nad kolebką: Z podłuchanych dumek matczynych*.

¹⁹ Jeleń, niem. Jellen l. wieś włość, powiat brodnicki, nad jeziorem wąpierskiem, $\frac{3}{4}$ mili od Lidzbarka, przy granicy Prus wschodnich. Obszaru liczy mr. 4860, budynk. 209, dm. 75, katol. 441, ew. 97. Parafia, szkoła i poczta Lidzbark <...> [*Słownik geograficzny*... 1882, III: 554].

²⁰ Змест верша сведчыць, што твор скіраваны да ўсё тае ж М. D.

²¹ Хоць гэта і недалёка ад Зелюню і Млавы, але на тэрыторыі Прусіі.

²² Гэта можа азначаць, што ў красавіку 1860 г. Ю. Ляскоўскі ўпершыню пасля доўгага перапынку прыехаў на радзіму. Магчыма, дзеля таго, каб атрымаць бацькоўскае (матчынае) блаславенне на шлюб.

²³ А.Г. Кіркор сцвярджаў, што дом Юзафа Шышкі (“przedtem pałac Flemingów, potem Brzostowskich, następnie Mullerów”) на Нямецкай вуліцы належаў да “większych

Ці не асноўным клопатам Ю. Ляскоўскага ў гэты час была падрыхтоўка шлюбу з Мар'янай Дален: 6, 13 і 20 студзеня 1861 г. у Зелюню, у тамтэйшым парафіяльным касцёле аб'явілі заповедзі, а 6, 13 і 20 красавіка іх паўтарылі ў віленскім святаянскім касцёле. Шлюб маладыя бралі 9 ліпеня 1861 г. у Зелюню:

Działo się w wsi Zieluniu dnia dziewiątego Lipca Tysiąc ósmset sześćdziesiątego pierwszego roku, o godzinie dwunastej w południe. – Wiadomo czynimy, iż w przytomności świadków: Antoniego Słomińskiego, z procentu utrzymującego się w wsi Lubowidz zamieszkałego lat Sześćdziesiąt siedem, i Konstantego Libickiego Nadzorcy składów Komory Celnej Zieluń lat czterdzieści siedem mającego tu w Zieluniu zamieszkałego; na dniu dzisiejszym zawarte zostało Religijne Małżeństwo między Julianem Laskowskim młodzianem, mieszkańcem Miasta Wilna w Cesarstwie Rosyjskim, urodzonym w wsi Zośnie w Powiecie i Gubernii Wileńskiej, Synem niegdy Ignacego i żyjącej Pauliny z Hoffertów w Majętności Łaputach zamieszkałej, Małżonków Laskowskich, lat trzydzieści trzy²⁴ mającym, w Mieście Gubernialnym Wilno zamieszkałym; a Maryanną Dahlen panną urodzoną w Mieście Gubernialnym Suwałki, Córką Jana Poborcy Komory Celnej Zieluń, i Karoliny z Zakrzewskich dziś nieżyjącej Małżonków Dahlenów lat dwadzieścia mającą, przy Ojcu tu w Zieluniu zastającą. – Małżeństwo to poprzedziły trzy Zapowiedzie w dniach: szóstym, trzynastym i dwudziestym Stycznia w parafii Zieluń, w parafii zaś Wilno Świętego Jana w dniach: szóstym, trzynastym i dwudziestym Kwietnia roku bieżącego ogłoszone. – Zezwolenie obecnego Aktowi Małżeństwa Ojca nowozaślubionej, ustnie było oświadczone. – Małżonkowie nowi oświadczaają: iż nie|zawarli umowy przedślubnej. – Obrzęd ten Religijny dopełniony został przez Xiędza Stanisława Przetakiewicza Proboszcza Parafii Zieluńskiej. – Akt ten po odczytaniu, przez Nas i przez stawających podpisany został [APW, zespół 0614/D, online].

Ці не адразу пасля шлюбу Ю. Ляскоўскі з маладою жонкаю пераехаў у Вільню. Тут, на “віленскім бруку” яго цікавіла культурнае жыццё сталіцы былое дзяржавы, кола „Kuryera Wileńskiego” і „Teki Wileńskiej”, а можа, і салон Адама Кіркора²⁵; бо на эміграцыі ён актыўна займаўся літаратурнай творчасцю і шэраг тэкстаў (відавочна, патрыятычныя мусіў пакінуць у Прусіі) прывёз у Расею. Відаць, ён шукаў магчымасці

i piękniejszych gmachów w mieście”, што “tu przez lat bardzo wiele odbywały się wszelkie zabawy publiczne, bale, maskarady, koncerty” [Kirkor 1880: 80, 239, 247].

У гэтым доме цягам 20-ці гадоў (да 1858 г.) жыў Станіслаў Манюшка.

²⁴ Насамрэч, Ю. Ляскоўскаму было ўжо амаль 35 гадоў.

²⁵ Цікавай у гэтай справе можа быць выяўленая Г. Кісялёвым у LVIA (f. 1135, ap. 11, b. 7) “кароткая запіска” Ю. Ляскоўскага да А.Г. Кіркора “без даты і месца”, у якой ён, “спасылаючыся на даўняе віленскае знаёмства, просіць Кіркора аб спатканні дзе-небудзь у горадзе, бо сам з-за хворых ног не можа падняцца да адрасата на высокі паверх. Мабыць, адбывалася гэта ў Кракаве, дзе Кіркор жыў у 1871–1886 гадах” [Кісялёў 1994: 161].

працаваць у якасці рэдактара ці карэспандэнта. Дзеля гэта мусіў паказаць свае здольнасці, уліцца ў шэрагі мясцовых “лірнікаў”, на чале якіх стаяў Уладзіслаў Сыракомля. Менавіта да яго ў кастрычніку 1860 г. звяртаўся паэт у вершы *Do braci lirników*:

Puśćcie mnie, puśćcie w wasz zastęp śpiewaczy,
 Dobrzy lirnicy!... Ten mój głos prostaczy,
 To dumek moich echo nie wyraźne,
 Nie barwne krasą, składem nie okazańne,
 Przyjmijcie sercem, jak wam z serca daję!... <...>
 Jakże, czy wolno?... od nóty prostaczéj
 Słuch nie stępuje wam do lepszych pieśni,
 A choć wy mistrze, choć mnie nie rowieśni,
 Tony wam płyną składniéj a inaczej,
 To i ja kiedyś tak zaśpiewam może,
 Jak głód zagłuszę, łokcie przyodzieję,
 Jak w ciepłej chacie z zimna się ogrzeję
 I z nasłuchania od was się nałożę.
 Jakże? więc wolno podnieść głos prostaczy?...
 Potem ja może zaśpiewam inaczej.
 [Laskowski 1861: 7, 9, 11-13].

За лета-восеннь 1860 г. Ю. Ляскоўскі падрыхтаваў зборнік *Białoruski Bandurzysta*, які пасля 20-га кастрычніка аддаў у друкарню Адама Кіркора. Вядома, нікому нязнаны ў Вільні паэт выдаць сваю кнігу мог толькі ўласным коштам²⁶. 10 лістапада 1860 г. Павел Кукальнік даў дазвол на друк, а на пачатку сакавіка 1861 г. кніжка ўбачыла свет. У бібліяграфіі, якую падрыхтавалі ў рэдакцыі газеты “Віленскій вѣстникъ – Kurjer Wileński” чытаем: „*Białoruski Bandurzysta: Zbiorek wędrowny wierszem*, Juljana Laskowskiego, in 16, str. 168, 5 i jedna czwarta ark., nakład autora, druk. Kirkora” [*Wiadomość bibliograficzna...* 1861, nr 38: 8].

Тэксты зборніка, як сведчаць даты, ствараліся пераважна на эміграцыі. (З дванаццаці толькі два вершы напісаныя ў Вільні). “Нам казалі бытцам *Białoruski Bandurzysta* сперша быў напісаны па беларуску, а ўжо пасля пераложэн на польскую мову самім аўтарам” [Власт 1913: 2] – сцвярджаў колісь В. Ластоўскі. Вядома, у Вільні на пачатку ХХ стагоддзя былі людзі, якія асабіста ведалі паэта, які апошнія гады жыцця (1887–1889) працаваў тут у афтальмалагічным шпіталі. Дык звесткі маглі паходзіць непасрэдна ад аўтара. Праўда, сам ён у лісце да Ю.І. Крашэўскага

²⁶ У другой палове студзеня 1861 г. А. Г. Кіркор выдаў сваім коштам кніжачку В. Каратынскага *Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Adama Mickiewicza*, przez Wincentego Korotyńskiego, in 16-mo, str. 14, pół arkusz., nakład i druk Kirkora. [Гл.: *Wiadomość bibliogr....* 1861, nr 22: 9]. Цэнзар А. Мухін падпісаў яе ў друк 17 студзеня.

ад 13/25 сакавіка 1861 г. нічога пра гэта не кажа. Зрэшты, ці мог ён, паэт-пачатковец, прызнавацца ў перакладным характары свае польскае паэзіі? Больш істотным было для яго недахопы зборніка абгрунтаваць самарэдагаваннем з прычыны палітычнага рэжыму і цензуры ў краіне, дзе давлялося выдаваць кніжку:

Zbiorek mój jest złożony z kawałków, pisanych za granicą: wielu powyrzucałem wracając do kraju, inne wypadło zmienić albo wyrzuciła Cenzura. Uboga to praca, mizerna, tembardziej że poobrywana; lecz nie dla tego z nią wystąpiłem, aby się pochwalić – od takiego uczucia jestem dalekim [B], rkps 6470/IV: 15].

А яшчэ Ю. Ляскоўскаму была патрэбна рэцэнзія-рэклама зборніка, бо выдаткаваўшы ўласныя сродкі на выданне 500–600 асобнікаў, ён павінен быў думаць пра тое, як распаўсюдзіць наклад. Уласна дзеля дапамогі ён і звяртаецца да Ю.І. Крашэўскага. Але найперш паэт выказвае жаданне далучыцца да грамадскай акцыі, скіраванай на аказанне дапамогі сем'ям забітых дэманстрантаў у Варшаве²⁷:

Chcę przyczynić się, o ile to jest w możności mojej, do składki, podniesionej w Królestwie (sic!), na rzecz pozostałych biednych rodzin po poległych ostatnimi czasy w Warszawie, posłałam na ręce Pana dwadzieścia egzemplarzy pisemka mego *Białoruski Bandurzysta*, dla obrócenia dochodu z wyprzedazy na wsparcie najuboższej z pomienionych rodzin. Cena tej książeczki jest 5 złp. [B], rkps 6470/IV: 15].

Пасля просіць Ю.І. Крашэўскага, калі зборнік заслугоўвае на разгляд, ацаніць выданне, што дасць яму магчымасць вызначыцца: браць ці не браць удзел у краёвым пісьменстве. І, нарэшце, прагне атрымаць дапамогу ў распаўсюджванні *Białoruskiego Bandurzysty* ў Варшаве:

Ze zbyciem tutejszym księgarzom mojej pracy ciężko idzie, w Warszawie może by się lepiej powiodło. Nie mam tam znajomych, i jeżeli to nie będzie uważane za zbytne utrudzanie Pana, prosiłbym o łaskawe pośrednictwo Jego. Mam do zbycia 500 egzemplarzy i przystałbym na warunki, byleby zbyć za gotowiznę, niechby sobie cokolwiek więcej jak połowę ceny nabywcy ustąpić wypadło [B], rkps 6470/IV: 16].

Не захавалася звестак, што адказаў Ю.І. Крашэўскі маладому паэту. Трэба думаць, у рэдакцыі „Gazety Polskiej” ахвотна згадзіліся прадаць 20 асобнікаў *Białoruskiego Bandurzysty*, каб атрыманыя грошы перадаць сям'і забітага дэманстранта. А вось што датычыць распаўсюджвання 500 асобнікаў кніжкі ў Варшаве, дык вельмі сумнеўна, што гэтая просьба

²⁷ Гаворка пра сем'і пецярых мірных дэманстрантаў, забітых расейскім войскам на Кракаўскім прадмесці 27 лютага (н. ст.) 1861 г.

Ю. Ляскоўскага была прынята. Пацвярджаем сваю здагадку тым, што ў варшаўскіх бібліятэках адсутнічаюць асобнікі *Białoruskiego Bandurzysty*.

Што датычыць рэцэнзіі на кніжку, дык Ю.І. Крашэўскі адгукнуўся даволі аператыўна: ужо праз два тыдні пасля атрымання ліста, а дакладней 4/16 красавіка, чытачы „Gazety Polskiej” маглі пазнаёміцца з водгукам славутага літаратара:

Wyszedł w Wilnie *Białoruski Bandurzysta*, zbiorek wędrowny wierszem przez Juliana Laskowskiego. Choć dziś trudno o poetę wśród mnóstwa piszących wierszem, bo nowej myśli i formy nowej nie znajdziesz, a na jeden ton i przędzę jedną śpiewają wszyscy niemal – tak że mało który zbiorek otworzyć bierze ochota, mile nam było przejrzeć książeczkę p. Laskowskiego. Jest tu talent skromny, prosty, rzewny a tak pocziwie rozkochany w naddziwińskim swym kraju, tak umiejący go odmalować niewielu rysami, że mimowolnie pociąga i zajmuje. – Na pierwszą próbę poezje te są obiecujące, trochę treściwiżej, surowiej jeszcze osądzone i skrócone, zyskałyby wiele. Mówią, że Byron pisał zawsze przynajmniej trzy razy tyle, ile potem zostać miało przy ostatecznym sądzie własnym, gdy do wydania przyszło. Nie każdemu dano tak jak Adam myśl silnie z marmuru wykutą od razu tworzyć niepotrzebującą nic, jeno zrzucić obsłony i światu się pokazać.

Jako próbę przywiedziemy ustęp jeden (VII).

– Moja rodzona

Moja jedyna – ziemio ojczysta!...
 Tyś choć prostacza ale przeczysta,
 Choć zapomniana, choć opuszczona,
 Ległaś jakoby pustka wieczysta,
 Z kurhanów złotym piaskiem świecąca,
 Na łzawą nótę dumki wiodąca.
 W groby skopana, jak smętarnica.
 Tęskna a rzewna – istna płacznic...
 I bory twoje szumią tak smętnie,
 I wody rzek twych płyną tak mętnie,
 Jak losy twoje w wieków kolei...
 Lecz Bóg nad tobą! On łaskę zleje,
 On da ci siłę, dolę ustali!
 Za jego wolą i dziś inaczej,
 Starsi już młodszym rękę podali,
 Skłaniają serca k' braci prostaczój,
 Więc droga w przyszłość pójdzie nam prościój
 W zgodzie wzajemnej, w pracy, w miłości!! –
 Ja Ciebie ujrzę!... Boże mój Boże!
 I kiedyż moje słońko zaświeci,
 Kiedy mnie pierwsza nóta doleci
 Pieśni naddziwińskiej? nie prędko może...

Cały ten ustęp aż do końca jest pełen prawdziwego uczucia, wiele innych równie prosto i serdecznie rzuconych, zaleca się tём właśnie, że znać w nich natchnienie prawdziwe... Praca łatwo mu formę dać może [*Wyszedł w Wilnie...* 1861, nr 97: 1].

Віленскія рэцэнзенты, што пісалі ў “Віленскій вѣстнікъ – Kurjer Wileński” пра літаратурны працэс, на выхад зборніка Ю. Ляскоўскага не адгукнуліся – ні У. Сыракомля, ні В. Каратынскі. Напрыклад, У. Сыракомля характарызаваў у гэты час (сакавіку–красавіку 1861 г.) творы В. Дуніна-Марцінкевіча (№ 19–20), *Illustrowany skarbczyk polski* Мар’і Ільніцкае (№ 26–27) і інш.

І толькі калі была надрукаваная ў Варшаве рэцэнзія Ю.І. Крашэўскага, “Віленскій вѣстнікъ – Kurjer Wileński” ў аглядзе „Gazety Polskiej” цытуе фрагменты з яе [*Przegląd pism czasowych* 1861, nr 30: 7].

В. Каратынскі ў 1889 г. напіша, што з Ю. Ляскоўскім ён пазнаёміўся якраз у той час:

Wówczas z okoliczności współpracownictwa w „Kuryerze Wileńskim” i ogłaszania broszur dla ludu wiejskiego, z których jedna przeciw pijaństwu miała niepoślednie powodzenie [*Kronika Warszawska...* 1889, nr 17: 2].

Здаецца, аднак, В. Каратынскі памыляецца: прозвішча паэта марна шукаць на старонках газеты Адама Кіркора: не было яго ні сярод васьмі супрацоўнікаў рэдакцыі, ні сярод некалькіх дзясяткаў г. зв. „współpracowników”, артыкулы якіх друкаваліся на старонках газеты.

А вось згадка В. Каратынскага пра „ogłaszanie broszur dla ludu wiejskiego” знаходзіць пацвярджэнне ў лісце “беларускага бандурысты” да Ю.І. Крашэўскага:

Pierwszą w tym kierunku książeczkę wydałem w Wilnie nakładem Syrkinia, *Do moich braci Litwinów*. Za podstawę wziąłem trzeźwość, treść zaś stanowiły opowiadania „poprawionego gospodarza Andrzeja”, który sam nie umiejąc pisać, uwagi swoje piśmiennemu człowiekowi dyktuje. Oparty na trzeźwości, dotknąłem stosunków ówczesnych (: ze względu na świeży wtedy ukaz o zniesieniu poddaństwa:), o ile to się zgodzić mogło z obostrzeniami cenzury. Kukulnik przepuścił i książeczka w sprawozdaniu Syrokomli dostąpiła uznania, gdy jednak Murawjew nastąpił do Wilna, nakazał ją ze wszystkich księgarń wyłapać – i spalił [В], rkps 6514/IV: 233].

Цяпер без усялякіх сумненняў можна сказаць, што “знайшлося” яшчэ адно²⁸ выданне Ю. Ляскоўскага. Праўда, аўтар называе яго *Do moich braci Litwinów*. Ды, відаць, памылкова²⁹: у газеце “Віленскій вѣстнікъ – Kurjer Wileński” ў раздзеле „Wiadomość bibliogr. za miesiąc czerwiec 1861 roku” яно анатаванае наступным чынам:

²⁸ Апрача тых, зафіксаваных у бібліяграфіях пад прозвішчам Ю. Ляскоўскага.

²⁹ Можам дапусціць, што такою была аўтарская назва. Але звяртаем ўвагу, што так (*Do braci Litwinów!*) называлася ўлётка, якую выдаў як заклік да паўстання варшаўскі Rząd Narodowy 29 студзеня 1863 г.

Książeczka przeciw pijaństwu. Do mego kuma Macieja i do tych wszystkich ludzi, którzy powinni upamiętać się w nałogu pijaństwa. Od poprawionego gospodarza Andrzeja, in 16, str. 50, ark. 1^{2/4}, nakład i druk Syrkina [*Wiadomość bibljogr...* 1861, nr 55: 8].

Такім чынам, кніжачка выйшла ў свет у чэрвені 1861 г. ананімна. Караль Эстрайхер у першым томе *Bibliografii polskiej* занатаваў яе так:

ANDRZEJ GOSPODARZ, *Książeczka przeciw pijaństwu. Do mego kuma Macieja i do tych wszystkich ludzi, którzy powinni upamiętać się w nałogu pijaństwa, od poprawionego gospodarza Andrzeja*, Wilno 1861. 20 kop. [Estreicher 1870, I: 27].

Праз некалькі гадоў у трэцім томе *Bibliografii polskiej* з’явіўся новы запіс:

Popiez Andrzej, *Do mego kuma Macieja i do tych wszystkich ludzi, którzy powinni upamiętać się w nałogu pijaństwa, od poprawionego gospodarza...*, Wilno 1861 [Estreicher 1876, III: 479].

Відавочна, гаворка ішла пра адну і тую самую кніжачку, хоць К. Эстрайхер, атрымаўшы новую інфармацыю (хіба, не само выданне), не супаставіў яе з запісам 1870 г.

У XX стагоддзі Адам Бар на падставе інфармацыі бібліяграфа і кусташа Асалінэум Уладзіслава Тадэвуша Віслоцкага (Władysław Tadeusz Wisłocki, 1887–1941) прыпісаў аўтарства *Książki przeciw pijaństwu* (Warszawa 1861) Анджэю Поперу (Andrzej Popier) [Bar 1936, I: 27].

Праўдападобна, што польскія бібліяграфы, не маючы асобнікаў выдання, карысталіся адно ўскоснымі дадзенымі, дык не маглі правесці атрыбуцыю кніжачкі. У выніку і ў новыя бібліяграфічныя выданні XX стагоддзя трапіла недакладная інфармацыя: „Andrzej gospodarz” расшыфроўваецца цяпер як „Andrzej Popier” – “аўтар працаў, якія датычаць праблемы алкагалізму” [*Bibliografia polska...* 1959, I: 131; *Słownik pseudonimów...* 1994, t. I: 141; 1996, t. IV: 550].

В. Каратынскі ў некралогу згадаў таксама і пра тое, што “кніжачка для людю паэта „miała niepoślednie powodzenie”, а сам аўтар адзначыў: „książeczka w sprawozdaniu Syrokomli dostała uznania”. Праўда, невядома, пра якое „sprawozdanie” ідзе гаворка: нам не ўдалося выявіць у газеце “Віленскі вѣстнік – Kurjer Wileński” публікацыі У. Сыракомлі³⁰, дзе б аналізавалася гэтае выданне Ю. Ляскоўскага. А можа, паэт мае на ўвазе нататку *Wiadomość bibljogr. za miesiąc czerwiec 1861 roku*, у якой

³⁰ Дапускаем, што У. Сыракомля мог даслаць сваю рэцэнзію (?) *Książeczki przeciw pijaństwu* ў адну з варшаўскіх газет.

паведамлялася пра выхад у свет кніжачкі? Відаць, У. Сыракомля мог рыхтаваць у газеце гэтую рубрыку.

І яшчэ. Звяртае на сябе ўвагу множны лік у паведамленні В. Каратынскага. Пра якія кніжачкі („broszury”) для народа ён кажа? Ягоны вершаваны абразок з жыцця люду *Tomito* выйшаў у свет у 1858 г. А што падрыхтавалі В. Каратынскі і ягоныя сябры ў 1860–1861 гг.? Відавочна, найлепшым і самым знаным беларускім творам гэтага года з’яўляецца *Гутарка старога Дзеда*. А можа, і яе меў на ўвазе В. Каратынскі?³¹

Прынамсі, Ю. Ляскоўскі ў той час належаў да патрыятычнае часткі віленскага грамадства, удзельнічаў у маніфестацыях, якія ледзь не штодзённа ладзіліся пасля набажэнстваў. Пацвярджэнне знаходзім³² у *Докладной запискѣ Виленскаго Полиціймейстера Генераль-Губернатору*:

30 іюля 1861 г.

28 іюля, вь 9 часовъ вечера, предъ фигурую Спасителя, на Снпишкахъ³³ находящяся, разные лица, коихъ было до 400, пѣли возмутительный гимнь. Вь числѣ пѣвшихъ замѣчены: <...> бывшій польскій выходець Юлянь Лясковскій < ...> [*Сборникъ документовъ... 1906: 87*].

Відаць, як асобу, што была пад наглядам паліцыі, Ю. Ляскоўскага ўлады папярэдзілі (у ліпені 1861 г., хіба, яшчэ не было апублікаванае распараджэнне генерал-губернатара Уладзіміра Назімава, у якім забаранялася спяваць гімны і малітвы на матыў гімна³⁴). Гэта прымусіла быць літаратара больш асцярожным, а магчыма, і з’ехаць з Вільні.

Książeczka przeciw rijaństwu Ю. Ляскоўскага пакуль не выяўленая ў бібліятэках. А яна, на нашу думку, дастаткова важная: прыгадаем словы В. Каратынскага, што паэт „władał bowiem biegle językiem białoruskim” [*Kronika Warszawska... 1889, nr 17: 2*], а г. зн. герой-апавядальнік твора “гаспадар Андрэй” мог прамаўляць па-беларуску. Ды і беларуская

³¹ Прынамсі, унук В. Каратынскага – Генрык Каратынскі – сцвярджаў наступнае: “W okresie powstania styczniowego napisał po białorusku kilka utworów wierszowanych o tendencji rewolucyjnej, antycarskiej, wydanych bezimiennie w Krakowie w tomiku *Hutarka staroha dziada (Gawęda starego dziada)*. Starano się tę gawędę rozpowszechniać potajemnie wśród chłopów białoruskich <...>, a zapewne w związku z *Hutarką* policja carska przeprowadziła rewizję w domu Wincentego Korotyńskiego, śladu przestępstwa na szczęście nie znalazła, ale nota o marnym stanie «błagonadziejności» została mu wpisana” [Korotyński 1972: 18].

³² На дакумент звярнуў увагу Г. Кісялёў [гл.: Кісялёў 1994: 155].

³³ Сніпшкі – раён Вільні на правым беразе ракі Вялі (за Зялёным мостам), на поўнач ад Старога Горада. Фігура Збавіцеля знаходзілася ля касцёла св. Рафала Арханёла.

³⁴ Шэраг асобаў, “замѣченныхъ” 29 ліпеня 1861 г. на Сніпшках разам з Ю. Ляскоўскім, у верасні–кастрычніку 1861 г. вызвалілі “отъ суда” ў сувязі з тым, што “подвергались оному [суду. – М. Х.] до объявленія о запрещеніи пѣть, кромѣ гимна, молитвы на тонѣ гимна” [гл.: *Сборникъ документовъ... 1906: 208–217*].

мова кніжачкі павінна была для генерал-губернатара Міхаіла Мураўёва быць тым аргументам, каб „wyłараć – i spali[ć]” выданне.

Ці публікацыя Ю. Ляскоўскім двух кніжак (паэзіі і “для народа”) наблізіла паэта да літвінскае літаратурнае эліты, „do braci litników”? Вельмі сумнеўна. Па-першае, працы ў газеце “Віленскій вѣстнік – Kurjer Wileński” ён не атрымаў, хоць з рэдакцыі сышоў у 1861 г. адзін з самых здольных супрацоўнікаў выдання Вацлаў Прыбыльскі (1828–1872), г. зн. вакансія была. Па-другое, з “пасмяротнага ўспаміну”, напісанага В. Каратынскім, вядома, што Ю. Ляскоўскі пакінуў Вільню і накіраваўся ў прыдзвінскі край, каб працаваць там:

Laskowski nie doszedział w Wilnie, i przeniósł się nad Dźwinę, aby pracować czynnie nad uregulowaniem stosunków w samém ich źródle, między tak nazwanymi pośrednikami pokojowymi, wybranymi z pomiędzy obywateli, a właścicielami ziemskimi i ludem [*Kronika Warszawska*... 1889, nr 17: 2].

Паведамленне В. Каратынскага ўдакладняе Конрад Прушынскі:

Okolo roku 1860 pracował jako pisarz gminny w Postawach, dobrach Tyzenhauza w powiecie Działoszyńskim [*Nowiny* 1889, nr 421: 2].

І сапраўды, вельмі сумнеўна, каб былога эмігранта, які знаходзіўся пад паліцэйскім наглядом, улады прызначылі міравым пасярэднікам (намінацыю зацвярджаў імператар). Але, відаць, мог ён заняць пасаду валаснога пісара, ды і то па пратэкцыі ўплывовага магната.

Аднак, як вядома, у 1863 г. М. Мураўёў зwoліў з дзяржаўнае службы амаль усіх чыноўнікаў каталіцкага веравызнання, г. зн. Ю. Ляскоўскі застаўся без пасады. Дык паэту нічога не заставалася, як выехаць на радзіму жонкі. Тым больш, што яшчэ ў 1861 г. яго запрашалі на працу. Так, у лісце да Ю.І. Крашэўскага чытаем: „Wezwano mię właśnie do Królestwa dla zajęcia miejsca, a dla braku funduszu ruszyć się nie mogę” [Rkps B] 6470/IV: 16]. Вядома, у кантэксце просьбы дапамагчы прадаць наклад гэта чытаецца як аргумент, які Ю.І. Крашэўскі можа ўлічыць. Але, пэўна, вясною 1861 г. паэт не планаваў яшчэ пакідаць родны край, яшчэ меў надзею, што ўладкуецца на Бацькаўшчыне. І спрабаваў працаваць “для людю”, рыхтуючы для яго кніжачкі, разлічваючы, вядома, і на заробак ад літаратурнае (карэспандэнцкае) працы.

Тут варта сказаць яшчэ пра адну працу паэта для народа. А менавіта, пра гістарычны нарыс *Opowiadanie o Litwie*. Паводле сведчання самога Ю. Ляскоўскага, гэты нарыс быў падрыхтаваны адначасна з кніжачкаю *Do moich braci Litwinów* (г. зн.: з *Książeczka przeciw pijaństwu*). Невядома, ці спрабаваў паэт выдаць сваю працу ў Вільні. Можа, пакінуўшы сталіцу

гістарычнае Літвы, ён і не звяртаўся больш „do braci lirników”? І толькі апынуўшыся ў Каралеўстве³⁵, надрукаваў нарыс у газеце для сялян:

udało mi się przez cenzurę warszawską przeprowadzić inny rękopis: *Opowiadanie o Litwie p. Korabicz* i drukowałem to w „Kmiotku”, po paru wszakże rozdziałach (: w r. 1863 :) policya dalszy druk zatrzymała i skonfiskowała rękopism [Rkps BJ 6514/IV: 223 v].

У гэтай справе шмат незразумелага: чаму, напрыклад, нарыс друкецца ў газеце для польскіх сялян „Kmiotek”? Дзеля пашырэння іхняга кругагляду, веды пра тых, з кім некалі ўтваралі адну дзяржаву? Аднак сам тэкст сведчыць, што Ю. Ляскоўскі пісаў для ліцвінаў:

Od wprowadzenia religii św. Katolickiej do Litwy jest teraz lat 475³⁶. Dawno to już bardzo dawno; – przedtem była w Litwie wiara pogańska. Ale wam tego mało, wy od urodzenia słyszycie o pogaństwie i o poganach, a żaden z was nie|wie, jaka to była ich wiara? i jeżeli wtenczas l u d z i e u n a s³⁷ (вылучэнне нашае. – М. Х.) nie znali prawdziwego Boga, to w co i jak wierzyli? Otóż ja wam opowiem [Korabicz Janko 1863, nr 30: 1].

Характэрна, што пачатак публікацыі *Opowiadania o Litwie* прыйшоўся на час (25 ліпеня 1863 г.), калі поўным ходам ішло Паўстанне, а апошні фрагмент з’явіўся ў газеце 6 лютага 1864 г.

Нам не ўдалося даведацца, ці варшаўская газета з нарысам Ю. Ляскоўскага пашыралася на Літве. Зрэшты, выдавала штотыднёвік кнігарня Міхала Глюксберга, а г. зн. падпісацца можна было і ў Вільні. Толькі наўрад ці магчымым было, каб беларускія сяляне выпісвалі газету з Варшавы. Хіба, “добры пан” мог зрабіць гэта для іх.

Цікава яшчэ тое, што сваю малую айчыну Ю. Ляскоўскі на эміграцыі адназначна ідэнтыфікаваў як Беларусь:

Tam ja widzę – ej, daleko,
Przez mgłę ciemną w wschodniej stronie,
Nad rodziną moją rzeką,
Białoruskie kwietne błonie.
Podle lasu stoi chatka...
Tam kolebka moja stała,
Tam mnie matka kołysała...

[Laskowski 1861: 71].

Пазней, у 1882 г. ён будзе горача абараняць беларускую мову.

³⁵ Магчыма, усё ж, гэта быў тактычны ход: не атрымаўшы цэнзурнага дазволу ў Вільні, Ю. Ляскоўскі звярнуўся да варшаўскае цэнзуры, з тым, каб пазней выдаць кніжачку ў сталіцы Каралеўства і транспартаваць яе на Літву і Беларусь.

³⁶ 475 гадавіна хрышчэння Літвы прападала на 1862 г.

³⁷ “ludzie u nas” – г. зн. на Літве.

Чаму ж тады, вярнуўшыся ў Вільню, ён назваў свой першы паэтычны зборнік *Białoruski Bandurzysta*, а дзве наступныя кніжачкі рыхтаваў для сваіх “братоў-літвінаў”, спрабуючы – сярод іншага – умацаваць іхнюю літвінскую самасвядомасць. Здавалася б, выданні для людю павінны быць на іх мове, але *Opowiadanie o Litwie* друкуецца па-польску. Можа, не *Białoruski Bandurzysta*, а кніжачкі для людю спачатку пісаліся па-беларуску, а пасля па патрабаванні тых, хто фінансаваў і апекаваўся гэтай справай, былі перакладзеныя на польскую?

Варта было б больш глыбока вывучыць гэтае пытанне.

На нашу думку, Ю. Ляскоўскі пераехаў у Каралеўства ў 1863 г. Відаць, напачатку спыніўся ў Варшаве. Тут атрымаў цэнзурны дазвол на друк свайго нарыса *Opowiadanie o Litwie* і, магчыма, знайшоў нейкую працу (напр. у рэдакцыі газеты „Kmiotek”), але царскія пасляпаўстанцкія рэпрэсіі змусілі яго шукаць новае месца жыхарства. Дакументальна пацвярджаецца, што ў Млаве ён жыў з лета 1865 г.: 30 жніўня (н. ст.) гэтага года з жончыных родных мясцінаў ён вітае выхад у свет варшаўскага штотыднёвіка „Kłosy”. Для яго істотным было тое, што новае выданне больш увагі планавала прысвяціць людю, яго традыцыям, філасофіі і культуры. Дык Ю. Ляскоўскі выклаў сваё разуменне народнай творчасці, шмат у чым паўтараючы ідэі паэмы *W cudzej stronie*:

Lud podniesiony wrażeniem, snuje nić złotą bez końca, stwarza świat cudów, uwielbienia, podziwu, sobie na naukę długą, bardzo długą, bo często utrzymującą się wśród kilku pokoleń, a wiecznie żywą i zajmującą, chociaż nie nową; nam zaś, rozumniejszym od niego, daje poznać te światy fantazyi swojej najczęściej dla zabawki, bez sprawozdania, bez zrozumienia tych ideałów, które w nich zamknął pierwszy twórca, które w nich prostak uwielbia.

I my nie damy sercu naszemu dość woli, aby te ideały pojąć, odgadnąć, bośmy pod obliczenie rozumu wszystko brać zwykli, bez różnicy, czy co z rozumu, czy z natchnień ducha początek swój wzięło. Więc ideały prostacze pod naciskiem rachuby naszój topnieją i jak mgła w nic się rozplyną.

I nazywamy opowieściowe utwory ludu, jego obrażenia, jego postaci wzięte z za okalającego nas świata, fantazyą bredni, bajeczką: zajmującą, ponętną, w treści i układzie ozdobną, ale zawsze bajeczką.

A przecież te tak zwane bajeczki przed nami powtarzały miliony i po nas miliony powtarzać będą, tworząc nowe i coraz nowsze. Duch prostaczy krzepi się niemi, z postaci swoich myśli i morały wysnuwa, jednoczy się przez nie z duchami ojców za grobem, świat swój ziemski łączy z za światem, i uspokojenie duchowe daje prostactwu.

W nas więc rozum i obrachunek, w ludzie prostym wrażenie i idealność, zatem strona duchowego nastroju przemaga.

Stoimy na dwóch przeciwnych kończynach, my z rozumem i wiedzą, lud z podaniami i opowieścią. Stoimy tak od wieków i wiecznie jakoby na dwa odosobnieni światy, dwie istoty i dwa względem siebie przeczenia.

Dla czego? [Korabicz Janko 1865, nr 13: 151].

Выявіць нейкія іншыя публікацыі Ю. Ляскоўскага ў гэтым штотыднёвіку не ўдалося. Можна меркаваць, што рэдакцыя „Kłosów” не была зацікаўленая супрацоўніцтвам з невядомым аўтарам з правінцыі.

Як і на Беларусі, Ю. Ляскоўскі мусіў у Млаве шукаць сабе працу:

Troska o chleb powszedni dla rodziny i o wychowanie dzieci³⁸, przerzucała Laskowskiego z miejsca na miejsce, od zatrudnienia do zatrudnienia [*Kronika Warszawska*... 1889, nr 17: 2] –

пісаў В. Каратынскі ў “пасмяротным успаміне” ў „Gazecie Warszawskiej”. К. Прушынскі, відаць, таксама добра абазнаны ў перыпетыях жыцця паэта, сцвярджаў, што паэт, пасяліўшыся ў Млаве, фактычна працягваў сваю дзейнасць у той галіне, якую найлепш ведаў: займаў пасаду пісара, а пасля, відаць, у 1870-х гг. стаў гандляром³⁹:

pełnił czynność sekretarza przy komisarzu włościańskim, a następnie został kupcem i utrzymywał sklep z różnemi towarami [*Nowiny* 1889, nr 421: 2].

І адначасна пачаў супрацоўнічаць з варшаўскімі газетамі. Мы не ведаем, ці была гэта ўнутраная патрэба, прага літаратурнай творчасці ці спроба дадатковага заробку. Звярнуўся Ю. Ляскоўскі найперш да штотыднёвіка „dla ludu miejskiego i wiejskiego” „Zorza”, які з 1866 г. выдаваў чыноўнік Крэдытнага таварыства Юзаф Грайнарт (1831–1910).

У якасці формы сваіх допісаў у рэдакцыю паэт абраў ліст ад імя селяніна („my ludzi prości nie jesteśmy od pióra, a od pługa”) Янкі Карабіча (Janko Korabicz), гаспадара сталага („pięty krzyżuk już się ma ku końcowi”), вопытнага, які мае жонку і двух дарослых сыноў:

Toż ja oto, jak się dowiedziałem od naszego księdza proboszcza, że w Warszawie wasza „Zorza” wychodzić ma, tak zaraz w tym samym tygodniu jadąc na targ do Mławy, poszedłem na pocztę i zamówiłem sobie jeden jój numer. „Zorza”, pomyślałem, to jakby jasność, która po ciemności dzień zapowiada. Więc dobrze, my ludzi prości po wsiach także żyjem w ciemnocie, toż pismo takie wyrażniuteńko dla nas ludzi nieumiejętnych jest przeznaczone, żeby choć cokolwiek rozwidnić nam ciemne życie nasze, dać dzień po nocy, nieświadomych jakby za rękę prowadzić i pokazywać a uczyć co dobre, godziwe i pożyteczne [*Korabicz Janko*, 1866, nr 4: 6].

³⁸ У *Aktach stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława* ўдалося выявіць метрыкі дачкі Ю. Ляскоўскага Станіславы Ядвігі (1869 г. н.), сына Яна Міхала (1873 г. н.). А ў варшаўскіх *Aktach*... метрыку шлюбу сына Караля (1926) і метрыку смерці дачкі Амеліі (1942).

³⁹ Зрэшты, пра гэты від дзейнасці, Ю. Ляскоўскага ведаў і В. Каратынскі: “Założony był w Mławie handel kolonialny” [*Kronika Warszawska*... 1889, nr 17: 2].

Усяго ў штотыднёвіку „Zorza” Ю. Ляскоўскі апублікуе тры вялікія карэспандэнцыі (у 4 і 23–24 нумарах за 1866 г. і ў 12 нумары за 1867 г.), удала дастасоўваючыся да палітыкі і ідэалогіі рэдактара. Тае палітыкі, якую суро́ва крытыкавалі даследнікі камуністычнае эпохі:

Kiedy jednak okazało się, że dawne zwyczaje podległości pańszczyźnianej chłopów minęły bezpowrotnie, „Zorza” propagowała inne sposoby utrzymania hegemonii dworu w życiu wsi. Redakcja starała się przede wszystkim przekonać swoich czytelników, że tylko dzięki dobrosąsiedzkim stosunkom z dworem mogą osiągnąć dobrobyt materialny. W różnych artykułach, powiastkach i opowiadaniach ukazywano liczne przykłady bezinteresownej pomocy dziedzica dla wsi w zaprowadzeniu nowych metod gospodarowania [Kmieciak 1966, t. 5/1: 86].

Самому ж Ю. Ляскоўскаму пазіцыя рэдакцыі была, здаецца, сімпатычнаю. У пацвярджэнне сказанаму можа быць ідэйны змест байкі (вершаванае казкі) паэта *Odmiana losu*. Твор будзе апублікаваны пазней, але, відаць, напісаны якраз у часы супрацы са штотыднёвікам і прызначаны для выдання. Ягонья допісы – гэта не проста звыклія карэспандэнцыі з ваколіцаў Зелюню, а хутчэй белетрызаваныя гісторыі з сялянскага жыцця, з жаданнем “расвятліць” гэтае жыццё.

Працяглага супрацоўніцтва з газетаю „Zorza” не атрымалася. Магчыма, таму, што Ю. Ляскоўскі пераехаў у павятовае, чатырохтысячнае мястэчка Млава, але хутчэй з тае прычыны, што – як ён напіша пазней:

redaktor p. Grajner nie włada językiem ludowym, nie zna ludu wiejskiego, jego zwyczajów, wyobrażeń, potrzeb, ani też nie jest obyty z prawem obowiązującym w gminie. Wszystkie pisma warszawskie robią „Zorzy” zarzuty... [Rkps B] 6514/IV: 223 v].

Дык няма нічога dziўнага, што ў хуткім часе (у лістападзе 1867 г.) ён змяняе свой “карэспандэнцкі імідж”: замест „Janka Korabicz” з’яўляецца „J. Korabicz”, а таксама – абшар дзейнасці: з малафарматнае газеткі „dla ludu” “пераходзіць” у адно з самых папулярных тагачасных польскіх выданняў – „Gazetę Polską”. А ў якасці нагоды выкарыстоўвае той факт, што млаўскі „korrespondent stały” толькі раз у год дае ў „Gazetę Warszawską” малацікавую інфармацыю пра жыццё ў рэгіёне. І прапанаваў свае паслугі, дэманструючы адметны стыль выказвання. Ёсць у ягоным першым лісце ў рэдакцыю і цікавая самахарактарыстыка:

Kilka tygodni temu „Gazeta Warszawska” zamieściła wiadomości z Mławy, krótko a węsłowato powiązane z sobą – o urodzajach, drożyznie, o wzroście naszego miasta i t. d., nawet o artyście malarzu; a jak w roku zeszłym, to korespondencja tego samego pióra i w tym samym czasie podana, wygłosiła

i coś więcej o naszym miasteczku. Doniosła właśnie o artyście rzeźbiarzu i... o artyście poecie.

Nie myślę ja tu podnosić kwestję o tej – jak sami widzicie – artystycznej płodności kochanej Mławy; nie jest moim zamiarem wdawać się w rozprawę co do warunków, wśród których te aż trzy naraz wielkiej zacności talenta rozwijać się mogą, i czy dla ich rozwoju niwa naszego życia dostatecznie jest urodzajną; chcę tylko maluczką zrobić uwagę, a to: czemu szanowny korespondent stały pisze o naszym mieście tylko raz do roku?...

Niech wam się nie zdaje jednak, żeby w tym moim dopominku przemawiać miała obraza miłości własnej. Uchowaj Boże!... Nie jestem ja *zapomnianym* czwartym z kolei artystą – drugim naprz. malarzem, ani drugim poetą; owszem – jestem sobie, nie przymierzając, najzwyczajniejszego gatunku grzyb; trochę nadpsuty deszczami mojego lata i słońcem mojej jesieni, trochę zwiędnięty i – dożywający w ustroni swoich nie zbyt rajszych dni. Co do artyzmu, do tego natura daru mi jakoś nie dała – może zresztą przez omyłkę tylko. Próbowalem wprowadzić wierszoklectwa, bo i któż z nas tego nie próbował! ale poeta, choćby na skalę powiatowó-mławską, nazwać się nie mam żadnego prawa. W dodatku do rysopisu mego jestem *stary popraw*. Kiedy więc szanowny korespondent stały nie jest łaskaw częściej Mławę przypominać światu, ja będę tym wybrańcem, tem dzieckiem losu, co nie da naszej siedzibie zaginąć w niewiadomości. Idzie tylko o to, żebyście wy – Szanowna Redakcjo, za bardzo w treści listów moich nie przebierali, bo pamiętajcie, że to warunek dla zachęty *nowicyusza* nie lada [Korabicz J. 1867, nr 257: 2].

Здаецца, гэта першая карэспандэнцыя Ю. Ляскоўскага, падпісаная псеўданімам „J. Korabicz”⁴⁰. Ім ён будзе карыстацца найчасцей аж да сярэдзіны 1883 г. А вось што датычыць рэгулярных справаздачаў карэспандэнта з мławскага жыцця, дык не ўсё, відаць, залежала ад яго самога. І калі напісаную 10 снежня нататку рэдакцыя надрукавала даволі хутка [гл.: Korabicz J. 1867, nr 291: 2], дык далей справы пойдучь не так добра: толькі дзве карэспандэнцыі млавяніна будуць змешчаныя ў „Gazecie Polskiej” ў 1868 і ў 1869 гг., а пасля супрацоўніцтва затрымаецца больш чым на чатыры гады.

Відаць, з гэтай прычыны ў 1869 г. Ю. Ляскоўскі наладжвае супраць і пачынае актыўна друкавацца ў „Gazecie Warszawskiej”. Так, у гэтым годзе пяць ягоных вялікіх карэспандэнцый будзе змешчана на старонках выдання, у наступным – чатыры, у 1871 г. – дзве, у 1872 – чатыры.

Проза жыцця перамагла паэзію. Паэт, відаць, рэдка звяртаўся да вершавання, прынамсі, для друку. Магчыма, адзін з апошніх ягоных вершаваных тэкстаў – байка *Odmiana losu*:

– „Żarty! Ryknęło stado... Opieka
Znana nam twoja: gnębisz nasz ród;
Chcemy opieki lepszego człeka,

⁴⁰ Вядома, мы не ставілі мэту прагледзець усю польскую перыёдыку 1860–1880 гг.

Niech nas przygarnie zaganiacz trzód”.
 Stało się!... Woły zmieniły pana,
 A jaka radość! a jaki ryk!
 I zaraz tego samego rana
 W drogę... za niemi zaganiacz ćwik.
 Idą – czy który w zasiewy skoczy,
 Czy w łąkę wpadnie z drogi – nic to,
 Zganiacz na to ot zamknął oczy:
 – Czemu przy drodze? Więc w prawie są.
 Pędzi je z łaski, bo z wolnej woli,
 I wprost do miasta... Ulicy róg
 To jatki... Ejże, lepiej przy roli,
 Oj lepszy bodaj choć ciężki pług!
 Brama otworem – stoją wkrąg stoły,
 Środkiem na pieńku topór i nóż,
 I krew czuć świeżą... Zwarły się woły
 I nazad w bramę... Za późno już!..

[Korabicz J. 1871a: 142].

Твор Ю. Ляскоўскага трапіў у *Jana Jaworskiego Kalendarz Ilustrowany na Rok 1871*, выдавочна, не выпадкова. Рэдактарам выдання з’яўляўся В. Каратынскі, які ў невялічкі пяцістаронкавы раздзел паэзіі ўключыў тэксты сваіх знаёмых, у тым ліку і J. Korabicza, з якім зблізіўся, як мы памятаем, “на віленскім бруку” на пачатку 1860-х.

У байцы выразна выяўляецца стаўленне Ю. Ляскоўскага да сялянскае рэформы 1861 г. Ён быў, хіба, адным з тых, хто значна страціў, перадаючы частку зямлі сялянам. Мы не ведаем, здарылася гэта ў ягоным спадчынным фальварку на Беларусі ці ў фальварку Зелюнь, які належаў (?) сям’і жонкі. Таму „wołki wy moje” ў яго, страціўшы „оріеке”, трапляюць да „zaganiacza trzód”, які мае на мэце загнаць усіх валоў на мясабойню. Тэма несправядлівае сялянскае рэформы будзе не раз узнімацца ў г. зв. „ziemiańskich”, ці то эканамічных артыкулах Ю. Ляскоўскага.

Не вызначаецца літаратар прагрэсіўнасцю поглядаў і ў артыкуле *Z powiatowego partykularza*, дзе вядзе палеміку з маладымі пазітывістамі з „Przeglądu Tygodniowego”, прынамсі, ягоным рэдактарам Адамам Вісліцкім, які ў працы „o Partykularzu prowincjonalnych miasteczek <...> ani jednego nie dostrzega człowieka, jeno błoto, błoto i błoto” [Korabicz J. 1871b, nr 51: 3].

На пачатку 1870-х гг. Ю. Ляскоўскі стаў актыўна супрацоўнічаць са штотыднёвікам „Gazeta Rolnicza”. Цягам 1872–1874 гг. ён змясціў тут адзінаццаць вялікіх артыкулаў (асобныя з іх – з працягам у трохчатырох нумарах). Звычайна былі гэта „korrespondencje gospodarskie z pow. Mławskiego”. Ён пісаў пра „zjazdy rolnicze i ich znaczenie dla rolnictwa”, „o spółce spożywczej w Mławie”, „o kolei z Gdańsku do Warszawy”,

„o uciążliwości przekupnictwa”, „o żydach ze względu potrzeb rolnictwa”, „o handlu wywozowym z Prus”, „o serwitutach i szkółkach rolniczych”; удзельнічаў у дыскусіі „o służebności” [Korabicz 1873, nr 35–38], у якой – апрача яго – бралі ўдзел яшчэ трое публіцыстаў. Пэўна, аргументацыю Ю. Ляскоўскага рэдакцыя прызнала найлепшай, калі ў тым жа 1873 г. выдала ягоны тэкст асобнаю кніжачкаю. Здаецца, яна не захавалася, але ў VI томе *Bibliografii polskiej* яна занатаваная наступным чынам: „KORABICZ J., *O służebnościach*: Przedruk z „Gaz. rol.”, Warszawa 1873, w 8ce, str. 27. 25 kop.” [Estreicher 1881, VI: 379]⁴¹.

Даследнік гісторыі польскага сялянства Аляксандар Свентахоўскі пісаў, што

ponieważ rządowi rosyjskiemu szło o to, ażeby obdarować jak największą liczbę chłopów i zyskać sobie ich uwielbienie, więc wytworzył wielką masę (około 150,000) gospodarstw drobnych, jedno- lub kilkomorgowych, które nie mogły wyżywić swych właścicieli, zmuszonych dopełniać braki zarobkiem. Powstał więc liczny proletarijat rolny, z nędzą częściowo przykrytą tytułami głodnej własności. Gospodarstwa większe wyszły z reformy słabe. Służebności, chociaż pozornie a niekiedy rzeczywiście korzystne, oprócz demoralizowania charakterów ciągnęły walkę, nie pozwalały utworzyć zamkniętych ściąłami i stałami granicami całości gospodarczych, wprowadzały do ich planu bezład a do budżetu nadużycia i grabieże

і спасылаўся⁴² на J. Korabicza, які – на яго думку – „wykazał ich szkodliwość dla rolnictwa i trudność układów z ciemnem, zbuntowanem chłopstwem” [Świętochowski 1928: 350].

Цягам 1870-х гадоў Ю. Ляскоўскі стала жыў у Млаве, зарабляючы на жыццё то сакратарствам пры павятовым сялянскім камісары, то ўтрымліваючы краму, то напісаннем карэспандэнцый у варшаўскія газеты⁴³. Апрача вышэй згаданых („Gazety Polskiej”, „Gazety Warszawskiej” і інш.), паэт бавіў сваімі допісамі чытачоў „Tygodnika Ilustrowanego”, „Kurjera Warszawskiego”, „Niwy” і інш. Як чалавек старэйшага пакалення (меў блізу пяцідзесяці гадоў), ён вызнаваў погляды традыцыйна-кансерватыўныя, не пагаджаўся на тыя змены, якія ўсё больш шырока ахоплівалі маладое пакаленне:

„Moje żądanie jest tylko to, żeby wychowanie coś pożyteczniejszego dało kobiécie, niż jój obecnie zapewnia. Koronek nad machinę, nawet przez

⁴¹ Ёсць яна таксама ў *Spisie chronologicznym*. Гл.: [Estreicher 1890, cz. II, t. IV: 41].

⁴² А. Свентахоўскі спасылаўся на асобнае выданне 1873 г.

⁴³ А. Плуг пісаў, што літаратар “poświęcił się rolnictwu” [*Wiadomości bieżące...* 1889, nr 15: 3], а невядомы супрацоўнік “Gazety Rolniczej” называў яго “rolnikiem” [*Wiadomości bieżące...* 1889, nr 4: 8].

grzeczność, przełożyć nie mogę... na ministra i posła-kobietę także przystać nie jestem w stanie..."

Koniec końców, panie pogniewały się na cały ród mężki, za „ograbienie” ich z równouprawnienia i „swobody”. Mężatka odeszła do płaczącego dziecka, któremu bona *Francuzka* nie mogła dać rady, panna zaś w drugim pokoju z wielkiem zajęciem czytała książkę.

W godzinę potem, zawołana przez matkę, wyszła do dalszych pokojów, zostawiając książkę na stole, założoną w miejscu gdzie jéj przerwano. Byłem ciekawy jaką téż część literatury za najodpowiedniejszą dla siebie uznaje. Przypuszczałem, że to jakiś romansik francuzki. Omyliłem się! książka to była rozumowana, głębsza, na danych naukowych oparta – studium w polskim przekładzie Quatrefages’a⁴⁴ nad teorią przeobrażeń Darwina [Korabicz J. 1874, nr 326: 201].

Апрача варшаўскіх газет млавянін пісаў і ў газету свае, Плоцкае губерні, якая называлася „Korrespondent Płocki” [гл.: Korabicz J. 1876, nr 13: 2–3]. Супрацоўніцтва з губернскаю газетаю палягала яшчэ на тым, што ён быў у сваім мястэчку тою асобаю, якая прымала перадаплату на „Korrespondenta...” [Ogłoszenia 1876, nr 23: 5].

Апрача псеўданіма „J. Korabicz” Ю. Ляскоўскі, выдавочна, выкарыстоўваў у сваёй публікацыйнай практыцы і іншыя. Асобныя даследнікі прыпісвалі яму псеўданім „Korabita” [Czarkowski 1922: 44, 124; *Słownik pseudonimów...* 1995, t. II: 350]. Нам вядомы толькі адзін тэкст – вершаваная “ліцвінская” казка *Vocian* падпісаная менавіта так.

Już był od Boga świat stworzony cały,
 Już się na niebie ognisty krąg słońca
 Przeglądał w morskich głębinach bez końca,
 W puszczech już tury i żubry mieszkaly,
 Ludziska dawno na świata wsze strony
 Już się rozbiegli – kiedy Pan nad Pany
 Po lesie chodząc, szeptał zagniewany:
 „Po cóż na świecie wąż rozjadowiony?
 „Po co padalec, żmija i te mnogie
 „Ziemskie i wodne pełzają straszydła?
 „Na toż, by ludziom ta ziemia obrzydła?
 By zeszpeciły dzieło moje drogie?”
 I kazał Pan Bóg przynieść wór nielada,
 W który kolejno węże, żmije wkłada,
 Wszystkie szkodliwe i brzydkie potwory
 I z wodnej fali i ze zimnej nory.
 Potem z chałupy wywoła człowieka,
 By je zatopił w pobliskiem jeziorze,
 Mówiąc, że wielka pokuta go czeka,

⁴⁴ Гаворка пра Жан-Луї Катрфажа (1810–1892), французскага заолага і антраполага, праціўніка тэорыі Чарльза Дарвіна.

Gdyby zobaczyć miał, co jest w tym worze.
 Chłop idzie zwolna i rozważa sobie,
 Co też za skarby Bóg na niego włożył;
 Stawa – i дума – po głowie się skrobie,
 W końcu pokusie uległ – i otworzył...
 Syknęły węże – a cała gromada
 Spiesznie, gdzie może, uciekać zaczyna,
 Ropucha skacze i nory dopada,
 A żmija sunie, gdzie gęsta krzewina...
 Człowiek się zdumiał i strwożony wola:
 „Cożem nieszczęsny uczynił, na Boga!”
 I pot kroplisty wystąpił mu z czoła
 I w las go pędzi niepojęta trwoga.
 Bez ducha niemal stanąwszy przed Panem,
 Ukląkł na ziemi i zbrodnią wyznaje;
 Bóg się rozgniewał – z przed ogniska wstaje,
 Żarzącem chłopa uderzył polanem
 I rzecze: „*Odtąd niepoczciwy sługo
 Będziesz bocianem – a będziesz tak długo,
 Dopóki Litwy i polskich sąsiadów
 Do ostatniego nie oczyścisz z gadów*”.
 J jeszcze pańskie nie przebrzmiały słowa,
 Już w dziób sążnisty zmieniła się głowa,
 Kamzela w porost zmieniła się biały,
 Skrzydła czarnemi od główki zastały.

[Korabita 1876, nr 51: 813–815].

Праўдападобнасць таго, што дадзены тэкст належыць Ю. Ляскоўскаму, дастаткова вялікая. Па-першае, блізкія яму людзі выкарыстоўвалі слова „Korabita” ў якасці прыдомка да ягонага прозвішча (гл. “пасмяротныя ўспаміны”). Па-другое, добры знаўца беларускага люду павінен быў ведаць легенду *Адкуль пайшлі буслы*⁴⁵. Па-трэцяе, да жанру „байкі” (вершаванае казкі і адначасна – байкі) Ю. Ляскоўскі, відаць, звяртаўся няраз у сваёй творчасці (гл. напр., „байка” *Odmiana losu*). Апрача таго, у сваіх публікацыях ён выкарыстоўваў матывы баек Івана Крылова. Па-чацвёртае, патрыятычнае гучанне перадапошняя страфы скіроўвалі аўтара на пошук месца друку твора за межамі Расейскае імперыі і выкарыстанне іншага псеўданіма, хоць і пазнавальнага для сяброў.

Крыху пазней, у 1879 г. Ю. Ляскоўскі стаў выкарыстоўваць яшчэ адзін псеўданім: абараняючы права карыстацца ў гмінным судзе поль-

⁴⁵ Легенду *Адкуль пайшлі буслы* даследнікі запісвалі ў розных рэгіёнах Беларусі. Найбольш блізкі да вершаванага твора *Korabity* – варыянт, запісаны на Віцебшчыне Мікалаем Нікіфароўскім (1845–1910) у 1860–1880-я гг., а апублікаваны Аляксандрам Шлюбскім (1897–1941?) (*Крывічанскія [беларускія] народныя легенды, не дазволеныя да друку царскай цензурай, “Крывіч” 1926, № 1*) [гл.: *Легенды і паданні 1983: 59–61, 425, 434*].

скаю моваю, ён піша лісты ў рэдакцыю „Gazety Polskiej” ад імя селяніна вёскі Козя-Вулька Марціна Чаронкі (Marcin Czeronka).

Цікава, што выкарыстанне розных псеўданімаў у адной газеце дае магчымасць Ю. Ляскоўскаму весці палеміку з іншым млаўскім карэспандэнтам, які падпісваўся „Ratowiak”. Дзеля гэта ён накіроўвае Марціна Чаронку ў дом Карабіча:

Byłem temu parę dni w Mławie – i myślę sobie: kiedyś mnie dopuszczono do prawa odzywiania się czasami przez druk, i jestem tu, to czemu nie odwiedzić brata wedle pióra... i poszedłem do p. Korabiczka. Przychodzię i witam, jak się należy, z imienia, – ten zaś: „A, jak się macie, – tylko tak mnie nie nazywajcie... nie nazywajcie... nie chcę i od dziś z tem imieniem nic nie mam wspólnego”.

– Co się stało, – pytam się... – czemu?

– Czytaj, Marcinie, – odpowiada mi, – i pokazuje gazetę „Nowiny”, a był to, jak obszył, Nr 222.

Same dwójki, – myślę sobie, – liczby parzyste i równe... coś niedobrego chyba! Może czary, a może wyklęcie jakie rzucono na Korabiczka [Czeronka 1879, nr 199: 2].

Сутнасць справы даволі моцна зашыфраваная, зразумець, што адбывалася ў Млаве летам 1879 г. вельмі складана. Але праўдападобна: менавіта гэтая справа прывядзе да таго, што Ю. Ляскоўскі будзе змушаны ўцякаць зімою 1879–1880 г. з мястэчка за межы імперыі.

Зрэшты, у лісце паэта з Кракава (sic!)⁴⁶ да Ю.І. Крашэўскага ад 29 кастрычніка г. г. не адчуваецца аніякае трывогі ці небяспекі. Якраз наадварот: млаўскі карэспандэнт мае намер выдаваць „pismo ludowe”. Пачуўшы ж пра тое, што падчас ушанавання 50-х угодкаў літаратурнае працы патрыярха польскае пісьменнасці ў Кракаве (пачатак кастрычніка 1879 г.) юбіляру даверылі апекавацца выданнем кніг для народа, Ю. Ляскоўскі звяртаецца да яго з пытаннем: „czy częśćka tego funduszu może być przeznaczoną na naszą dzielnicę kraju”? [Rkps B] 6514/IV: 234 v]. Маўляў, ён ужо стараецца ў Пецяярбурзе пра дазвол на выданне і нават мае на ўсялякі выпадак чалавека, якому ўлады не адмовяць. На жаль, Ю. Ляскоўскі не падае ні меркаваны тытул „pisma”, ні прозвішча чалавека, які мае атрымаць дазвол. А таму немагчыма сказаць, ці ідзе тут гаворка пра „Gazetę Świąteczną” і пра Конрада Прушынскага (1851–1908), які якраз у гэты час пачаў рупіцца пра свой штотыднёвік. Праўдападобнасць сумеснае акцыі двух землякоў дастаткова вялікая: можна прыгадаць, што крыху пазней (1883 г.) Ю. Ляскоўскі будзе некалькі месяцаў падмяняць на пасадзе галоўнага рэдактара К. Прушынскага, які выедзе з Варшавы.

⁴⁶ Магчыма, Ю. Ляскоўскі выязджаў за межы Расейскае імперыі ў гандлёвых справах.

Просьбу да Ю.І. Крашэўскага ён падмацоўвае спасылкамі на свае працы ў галіне “народнае” літаратуры (між іншым, згадвае *Książeczkę przeciw pijaństwu* і *Opowiadanie o Litwie*) тлумачэннем, чаму важнай з’яўляецца падобная літаратура. У лісце ў Дрэздан Ю. Ляскоўскі згадвае і пра тое, што ўжо аддаў на цэнзураванне рукапіс кніжачкі *Jak sobie przysporzyć ziemi i chleba* (яна выйдзе ў свет у 1883 г.), і нават далучае да ліста выцінку са 123 нумару „Gazety Polskiej” з артыкулам Марціна Чаронкі як довад „uzdolnienia mego do ludowego pisania” [Rkps B] 6514/IV: 234 v].

Аднак менш чым праз паўтара месяца планы з выданнем „pisma ludowego” нібыта ўжо мяняюцца. „Dziś mam co innego na względzie” [Rkps B] 6514/IV: 235 r], – коротка адказвае ён Ю.І. Крашэўскаму ў лісце з Млавы ад 7 снежня 1879 г. І апавядае пра сваю новую ідэю, звязаную з выданнем напісанай ім палітычнае кніжачкі:

musiałem zrobić zarządzenie, aby do approbaty W Pana została przesłana broszura moja z Krakowa. Dotyczy ona chwili obecnej położenia naszego. Idzie o to, czy wyjścia z tego położenia mamy wyczekiwać znowu od losu i wypadków, czyli też do zmiany sami rękę przyłożyć winniśmy, w jakiej mierze i z jakim prawdopodobnie skutkiem? Broszura napisana rok temu, w późniejszym zaś czasie dodałem do niej jeden ustęp tylko, dotyczący zna-nej (: z września r. b. :) wizyty ks. B... w Wiedniu. Być może, że w obecnym czasie coś ująć, albo dodać wypadnie – przy swoim upierać się nie myślę; rozumiem przecież, że gdy mówią o nas... zatem i my coś więcej zasadniczego powiedzieć winniśmy, niż to, co dorywczo tylko wygłaszamy w dziennikach. Broszurę prześle do Drezna p. Apollin Hofmeister z Krakowa, blizki znajomy i dawny sąsiad brata W Pana. Czy ma ma (sic!) być drukowana, cała lub w części, albo za niewłaściwą na czas obecny poczytana zostanie, niech mi będzie wolno to całkowicie uznaniu W Pana zostawić [Rkps B] 6514/IV: 235 r].

Рукапіс кніжачкі аўтар назаве *Polska i Rossya wobec idei słowiańskiej*, а падпіша псеўданімам „Mroczek”⁴⁷. Тым самым дадаючы чарговую загадку да свайго жыццяпісу. Сапраўды: як склаўся лёс кніжачкі? Прынамсі, у сакавіку 1880 г. Ю. Ляскоўскі зноў падымае гэтую тэму ў лісце да Ю.І. Крашэўскага: просіць выслаць яму ў Львоў рукапіс, а таксама хоча пачуць думку, ці варта друкаваць яго?

У снежні 1879 г. Ю. Ляскоўскі выязджае на Літву і Беларусь. Пра гэта сведчыць ягоны артыкул *Słówko o pieśni* („W коісу г. 1879 leciałem

⁴⁷ Звернем ўвагу: Адам Кіркор, які ў той час жыве ў Кракаве, і, відаць, сустракаўся з Ю. Ляскоўскім, у трэцім томе *Живописной России* згадвае пра Юльяна Мрочка як пра аднаго з літаратараў, што «писали <...> по-бѣлорусски въ новѣйшее время» [Кіркор 1993: 327].

na złamanie karku⁴⁸ pocztą z Lucyna (gubernia witebska), w kierunku Dryzieńskiego powiatu” [Korabicz J. 1882, nr 287: 1]), а таксама ліст да Ю.І. Крашэўскага ад 6 сакавіка 1880 г. Мы не ведаем, якія клопаты прымусілі яго пакінуць Млаву і, атрымаўшы дазвол губернатара, перакрочыць межы Каралеўства. Але нейкія акалічнасці не дазволілі яму вярнуцца ў родную хату. Мяркуем, што звязана гэта было з ягонай камерцыйнай дзейнасцю. Пра гэта сведчаць ягоныя сябры. В. Каратынскі: „Założył był Mławie handel kolonialny, który niedoświadczonemu powieść się nie mógł” [Kronika Warszawska... 1889, nr 17: 2] і К. Прушынскі: „W handlu mu się jednak nie|powiodło, więc go porzucił i wyjechał z Mławy” [Nowiny 1889, nr 421: 2].

Сам жа Ю. Ляскоўскі апавядае пра гэта ў лісце да Ю.І. Крашэўскага ад 6 сакавіка 1880 г. наступным чынам:

W dalszym ciągu listu mego z d. 7 grudnia r. zeszł. mnie wypadło pisać do W Pana dzisiaj ze Lwowa. Tak się złożyły okoliczności, że musiałem usunąć się na czas jakiś z Królestwa, dając na|teraz odprawę projektowi nowego pisma ludowego w Warszawie. Kiedy powrócę, nie wiem i to widłami pisane, a widły te już trzeci raz w życiu wyrzucają mię z domu. Tu mam tyle teraz wolnego czasu – jak zwykle na bezchlebiu i między obcymi zupełnie ludźmi <...>. Wiem, że na list mój, z Mławy pisany, raczyłeś W Pan dać kilka słów odpowiedzi, ale listu tego ja nie czytałem, bo odebrany był w domu wtedy, gdy ja byłem na Litwie. Wracając ztamąd, już nie mogłem nawet na chwilę wstąpić do domu, ale z Warszawy pojechałem przez Kraków do Lwowa. Tak to czasami los ludźmi rzuca! [Rkps B] 6514/IV: 236r].

Відаць, у Млаву Ю. Ляскоўскі больш не вярнуўся. Нейкі час ён, пэўна, жыў у Львове. Меў пэўныя дачыненні з адміністрацыяй (рэдакцыяй) газеты „Dziennik Polski”. Прынамсі, прасіў Ю.І. Крашэўскага выслать на адрас гэтага выдання рукапіс кніжачкі *Polska i Rosyja wobec idei słowiańskiej*. Магчыма, нават ананімна друкаваў свае працы на старонках „Dziennika Polskiego”. Звярнулі мы таксама ўвагу, што ў кракаўскай газеце „Czas” змешчаны допіс са Львова, падпісаны „J. Laskowski, sekretarz Arcybiskupa obrz. łac.” [Laskowski 1881, nr 87: 2]. Але ці магчыма гэта, каб уцякач з Расейскае імперыі служыў пры Францішку Вяжхлейскім (1803–1884), арцыбіскупе, львоўскім мітрапаліце? Хіба, не. Тым больш, што сакратаром духоўнае асобы такога ўзроўню мусіў быць святар.

⁴⁸ Магчыма, Ю. Ляскоўскі спяшаўся таму, што атрымаў вестку пра цяжкі стан старэнькае, 90-гадовае маці, якая жыла разам з ягонай сям’ёю ў Млаве. Паўліна з Гофертаў Ляскоўская памерла 1/13.01.1880 г. [гл.: APW, zespół 0054/D: 1880, online].

Публікацый Ю. Ляскоўскага пад псеўданімам „J. Korabicz” у варшаўскіх выданнях за 1880 г. выявіць нам не ўдалося. Яны пачалі з’яўляцца толькі ў сярэдзіне 1881 г.⁴⁹ У шасці нумарах „Gazety Polskiej” з’явіўся вельмі вялікі артыкул літаратара *Cele szkoły ludowej* [Korabicz 1881, nr 148, 165, 169, 170, 204, 205]. Тут, у адрозненне ад большасці публікацый Ю. Ляскоўскага, адсутнічае пазнака пра час і месца напісання. Тое самае назіраем і ў 146 нумары „Gazety Warszawskiej” за 1882 г.: артыкул J. Korabicza *Gmina Brudno* не датаваны, але змест ягоны выразна сведчыць, што напісаў яго жыхар Варшавы [Korabicz 1882, nr 146: 1].

У „Gazecie Polskiej” у 1882 г. упершыню Ю. Ляскоўскі выкарыстае псеўданім Марцін Мізера (Marcin Mizera). Прычым, “паселіць” яго ў вёсцы Козя-Вулька, дзе колісь “жыў” Марцін Чаронка [гл.: Mizera Marcin 1882, nr 197: 2]. Зрэшты, карыстацца гэтым псеўданімам часта ён не будзе: апрача некалькіх газетных публікацый ім Ю. Ляскоўскі падпіша дзве кніжачкі.

Найперш выдадзеную кнігарню К. Прушынскага *Jak przysporzyć ziemi i chleba? Dla użytku sąsiadów* (Warszawa 1883, 32 s.). Гэта ці не адзіная з кніжачак для людю Ю. Ляскоўскага, якая захавалася ў бібліятэках. Яна дае ўяўленне пра асаблівасці стылю пісьменніка. Мастацкім назваць яго цяжка. Тут хутчэй палучэнне мастацкае прозы з публіцыстыкай. Фактычна, усе тыя праблемы вясковага паслярэформеннага жыцця польскае вёскі, пра якія J. Korabicz пісаў у варшаўскія газеты, знаходзяць тут сваё выяўленне. А менавіта, і шкоднасць сервітутаў, і тая вялікая шкода для краю, калі фальваркі і маёнткі купляюць немцы-каланісты:

Szkoda wypuszczać ziemię polską w ręce niemieckie, bo – jak to przede mną Grzęda powiedział, – osadnicy niemieccy zaleją nas [Mizera 1883: 30].

Кніжачка невыпадкова ўбачыла свет коштам кнігарні К. Прушынскага: вярнуўшыся са Львова і пасяліўшыся ў Варшаве, Ю. Ляскоўскі актыўна супрацоўнічаў з „Gazetą Świąteczną”:

Kierownictwo redakcji „Gazety Świątecznej” od początku jej istnienia sprawował niemal wyłącznie Prószyński. Jego artykuły i notatki wypełniały poważną część pisma. W początkowym okresie wydawnictwa przez pewien okres czasu pomagał Prószyńskiemu Julian Laskowski (ps. Korabicz), późniejszy redaktor „Echa Łomżyńskiego”. Pisywał on na tematy rolnicze, prowadził akcję przeciwko emigracji chłopów do Ameryki [Kmieciak 1971: 159].

⁴⁹ 8 студзеня 1881 г. у штотыднёвіку “Prawda” (nr 2) была апублікаваная рэцэнзія Ю. Ляскоўскага (J. Laskowski) на кнігу *Piśmiennictwo polskie: Encyklopedia Wychowawcza* pod redakcją J.T. Lubomirskiego, E. Sawickiego, S. Przybańskiego i E.P. Plebańskiego (Warszawa 1880).

Змяшчаў свае матэрыялы Ю. Ляскоўскі ў газеце, здаецца, ананімна. Але, магчыма, псеўданімам „Pisarz Gazety Świątecznej” яны з К. Прушынскім карысталіся супольна, прынамсі, у 1883 г., калі некалькі месяцаў ён кіраваў выданнем з прычыны адсутнасці галоўнага рэдактара. Пэўна, праца ў „Gazecie Świątecznej” забірала шмат часу ў літаратара⁵⁰: пасля 1881 г. ягоныя публікацыі рэдка сустракаюцца на старонках варшаўскае перыёдыкі. Але адна з іх – надзвычай важная для нас. Маём на ўвазе адказ Ю. Ляскоўскага на нататкі Юзафа Корвін-Кучынскага, змешчаныя ў „Gazecie Polskiej”. Гэта, хіба, адзіны выпадак, калі літаратар закрануў беларускую тэму падчас сваёй амаль дваццацігадовай карэспандэнцкай дзейнасці, і ягоная адзіная публікацыя ў газеце „Nowiny” [Korabicz 1882, nr 287: 1; nr 288: 1]. Ён даволі эмацыйна адрэгаваў на абыякавае стаўленне Ю. Корвіна-Кучынскага да лёсу і беларускае мовы, і ўсяго беларускага краю.

У 1884 г. Ю. Ляскоўскі прыняў прапанову стаць рэдактарам газеты „Echo Łomżyńskie”. Штотыднёвік пачаў выходзіць у студзені 1882 г. пад рэдакцыяй Эдмунда Каберта і Віктара Шуманскага [Nowości: Krajowe 1881, nr 246: 14] і з першых нумароў арыентаваўся на выданні К. Прушынскага ды – адначасна – папулярныя іх [X. 1883, nr 196: 40–41].

Redakcja nie zamierzała bezkrytycznie schlebiać odbiorcom, zaatakowała plagę karciarstwa, zachowanie się urzędników, bierność społeczeństwa, w tym również „sfer inteligentnych”. Od początku z największym chyba bólem pisano o analfabetyzmie, braku troski o szkoły i edukację własnych dzieci. <...> Oponentów było zresztą od początku bardzo wielu, a szeregi współpracowników topniały [Dobroński 1993: 99].

У 1883 г. рэдакцыя „dla zasad swoich musiała narazić byt pisma” [X. 1883, nr 196: 48]. Больш за паўгода штотыднёвік не выходзіў. Але летам 1884 г. В. Шуманскі з дапамогай К. Прушынскага прыкладаюць намаганні, каб адрадзіць выданне. У „Gazecie Świątecznej” з’яўляецца абвестка:

W Łomży zacznie znowu od 1-go lipca wychodzić gazeta „Echo Łomżyńskie”, która już poprzednio była tam wydawana, a od kilku miesięcy nie ukazywała się wcale. Godzi się, żeby mieszkańcy gubernij Łomżyńskiej i sąsiadującej z nią Suwalskiej, a zwłaszcza właściciele dworów i inni ludzie światlejsi zajęli się

⁵⁰ Напр., К. Прушынскі ў 1899 г. так пісаў пра сваю працу ў рэдакцыі “Gazety Świątecznej” у лісце да Адама Шыманскага: “Od lat trzydziestu już nie miałem ani jednego tygodnia zupełnego wypoczynku. Praca i niepokój nieustannie. Od lat zaś 19 życie pędzę gorączkowo, sypiam 5–6 razy na tydzień, a bardzo często 24–48 godzin bez przerwy czynnym i przytomnym być muszę, nie kładąc się ani na chwile” [цыт. па: Kmiecik 1971: 162]. Прыкладна гэтаксама працавалі і іншыя рэдактары тагачасных перыядычных выданняў – Адам Плуг, Вінцэс Каратынскі, Юльян Ляскоўскі.

szczerze tém pismem, które głównie ich miejscowemi sprawami zajmować się będą [Różne wieści... 1884, nr 180: 3].

Видавочна, К. Прушынскі быў тою асобаю, што рэкамендавала Ю. Ляскоўскага на пасаду галоўнага рэдактара „Echa Łomżyńskiego”⁵¹. Прафесар Адам Дабронскі, які працаваў з тымі пару дзясяткамі нумароў газеты, якія рыхтаваў Ю. Ляскоўскі, так характарызуе іх:

Pierwszy numer nowej edycji zawierał wiadomości urzędowe, kronikę miejscową, sporo przedruków, urywki wspomnień, artykuł o serwitutach. Pismo miało ukazywać się w piątki, trafiając poza prenumeratorami do księgarń w Łomży, w kilku innych miastach guberni i w Suwałkach. Redakcja przeniosła się do domu Leśniewskiego przy Szosie Śniadowskiej. Niestety, nie wiemy kiedy „Echo Łomżyńskie” definitywnie zakończyło swój pionierski żywot. Stało się to chyba jesienią 1884 r., brakuje jednak tych ostatnich numerów. Uznano po latach, że winę za upadek łomżyńskiego tygodnika ponosiła głównie inteligencja, która jednak „wołała grać w karty, łykać sensacyjne wiadomości i plotki miejscowe...” [Dobroński 1993: 99].

Пра гэты, не вельмі ўдалы перыяд жыцця Ю. Ляскоўскага добра ведалі ягоныя варшаўскія прыяцелі, якія, аднак, віну за заняпад газеты перакладалі на тамтэйшую інтэлігенцыю: „Był wreszcie przez rok czy nieco więcej redaktorem «Echa Łomżyńskiego», którego największą wadą w obu z kolei redaktorach było poczucie służby publicznej, zamiast wysługiwania się uroszczeniom partykularza” (В. Каратынскі); „Ponieważ jednak bardzo niewielu łomżyniaków sprowadzało swą gazetę, więc niezadługo przestała ona wychodzić” (К. Прушынскі).

З Ломжы Ю. Ляскоўскі вярнуўся ў Варшаву, дзе цягам двух (?) гадоў працаваў у канцылярыі Крэдытнага земскага таварыства (Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego⁵²) [Kronika Warszawska... 1889, nr 17: 2], а пасля пераехаў у Вільню, каб стаць інтэндантам Афталмалагічнага інстытуту графіні Мар’і з Тызенгаўзаў Пшаздзецкай (1823–1890).

Колішняе знаёмства з Канстанцінам Тызенгаўзам, праца ў Паставах у 1860-я гг., відаць, далі яму магчымасць бываць у варшаўскім палацы ягонага ўнука Канстанціна Пшаздзецкага (ul. Foksal 6 w Warszawie) [Wiadomości bieżące... 1889, nr 15: 2] і ягонае маці, Мар’і, дзе і атрымаў

⁵¹ У асобных даўніх публікацыях і сённяшніх даследаваннях прозвішча новага рэдактара не называецца: “Przez pewien czas kierował pismem sprowadzony z Warszawy literat – pismo jednak w tym czasie już mocno kulało i w końcu zakończyło swój żywot” [Wiktor Szumański... 1903, nr 8: 1]; “sprowadzony z Warszawy literat” [Gwardiak 2002, t. XIII: 81].

⁵² Па-расейску яно называлася Кредитное земское общество въ губерніяхъ Царства Польскаго.

„posadę zarządzającego szpitalem dla chorych na oczy, utrzymanym przez nią w Wilnie” [Nowiny 1889, nr 421: 2].

Мар’я Пшаздзецкая пасля смерці мужа ў 1871 г. актыўна займалася дабрачыннасцю, а сама жыла вельмі сціпла. У прадмесцях Вільні яна пабудавала новы, двухпавярховы будынак афтальмалагічнага інстытуту, а на пасаду галоўнага лекара запрасіла вядомага акуліста Зянона Цывінскага (1832–1904). Шпіталь для хворых на вочы яна ўтрымлівала са сваіх сродкаў:

Warunki panujące w Instytucie wykraczały ponad ówczesne szpitalne standardy: jasne, szeroki korytarze, obszerne sale chorych i wzorowa czystość wyróżniały placówkę [Celnik, online].

Жывучы і працуючы два гады ў Вільні, Ю. Ляскоўскі, відаць, не наладзіў блізкіх дачыненняў з мясцовай ліцвінска-польскай творчай інтэлігенцыяй. Адно падтрымліваў, хіба, сувязі са сваімі варшаўскімі прыяцелямі.

Найперш з В. Каратынскім, рэдактарам „Gazety Warszawskiej”, у якой ён апублікаваў адзін з апошніх сваіх артыкулаў *Wystawa rolnicza w Wilnie*, напісаны 19 чэрвеня 1887 г. і падпісаны псеўданімам М. Worona [Worona 1887a, nr 162: 3].

Паводле сцверджання К. Прушынскага, „pamiętał Laskowski o «Gazecie» naszej i czasem coś do niej przysyłał. Ostatni list jego był o wystawie rolniczej w Wilnie, drukowany w numerze 342 i 346” [Nowiny 1889, nr 421: 2]. Тут ідзе гаворка пра два артыкулы-справаздачы з сельскагаспадарчай выставы ў Вільні ў другой палове чэрвеня 1887 г. [Worona 1887b, nr 342: 1–2; Worona 1887c, nr 346: 3–4]. Відавочна, у рэдакцыю „Gazety Świątecznej” Ю. Ляскоўскі са жніўня 1887 г. больш не пісаў, але ці азначае гэта, што і прыватных карэспандэнцый да Промыка не было? Дык да каго ж звяртаўся літаратар у справе выдання кніжачкі *Do Ameryki po złoto?*

Вядома, ад’язджаючы з Варшавы ў 1886 г. ён мог сам пакінуць падрыхтаваны і, відаць, раней цалкам ці часткова друкаваны на старонках „Gazety Świątecznej”⁵³ рукапіс твора невядомаму сёння Яну Пазнанскаму⁵⁴, які сваім коштам надрукаваў кніжку ў друкарні Уладзіслава Шульца і суполкі⁵⁵, што знаходзілася па адрасе ul. Niecała 1 (побач

⁵³ Інфармацыя няпэўная. Нам не ўдалося выявіць у „Gazecie Świątecznej” „opowiadanie wędrowca Macieja Świdra”, якое “spisał Marcin Mizera”.

⁵⁴ Магчыма, пад гэтым імем схаваўся нехта з Пшаздзецкіх, якія апекаваліся Ю. Ляскоўскім ў апошнія гады яго жыцця.

⁵⁵ Вядома, што У. Шульц у 1884 г. выдаў *Ogniem i mieczem* Генрыка Сянкевіча. Друкаваў ён таксама літаратуру для людю (напр., *Głos z ludu w kwestyi polskiej*, 1889).

з Саксонскім садам [Ogród Saski]). Але, магчыма, кніжка была завершана ў Вільні і дасланая (прывезеная?) некаму з сяброў у Варшаве, з тым, каб яны дапамаглі выдаць яе.

Вельмі верагодна, што кніжка выйшла вялікім накладам і распаўсюджвалася не толькі ў Каралеўстве, але трапіла і ў іншыя куткі былое Рэчы Паспалітае. Прынамсі, у Кракаў, дзе яе дакладна апісаў К. Эстрайхер [Estreicher 1911, III: 186], а таксама дзе яна стала прадметам аналізу невядомага супрацоўніка штодзённае газеты „Nowa Reforma”. Пазней рэцэнзію ўключылі ў зборнік *Przegląd literatury ludowej polskiej z dwóch lat ostatnich*:

Do Ameryki po złoto. Z opowiadania wędrowca Macieja Świdra, spisał Marcin Mizera (J. Laskowski). Warszawa, nakładem J. Poznańskiego, 1888 roku. Cena 20 kop. W małej 8-ce, str. 104.

Jedną z spraw naszych najbardziej palących jest emigracya ludu polskiego do Ameryki, niestety coraz większe przybierająca rozmiary. Doniosłość tego ruchu dla naszej przyszłości narodowej jest tem większa, że przeważnie opuszczają kraj ojczysty jednostki najenergiczniejsze, a częstokroć i najbardziej inteligentne. W obec takiego ubytku najlepszych żywiołów z pośród włościan naszych jest to obowiązkiem literatury ludowej w prawdziwym świetle przedstawić dolę wychodźców polskich za oceanem i o ile możności powstrzymać od tej wędrówki, narażającej na nader ciężkie przejścia i straty nieobliczone.

Zadania tego podjął się autor tej książeczki i wywiązał zeń bardzo szczęśliwie. W szeregu obrazków, skreślonych językiem prostym a w sposób nader żywy i zajmujący, przedstawia najprzód rozliczne oszustwa i podstępne namowy agentów emigracyjnych, dalej niebezpieczeństwa morskiej podróży, wreszcie trudność zarobku w wschodnich Stanach Ameryki Północnej, a w skutek tego konieczność dla naszych wychodźców osiedlenia się na krańcach zachodnich, w okolicach, narażonych na napady dzikich plemion indyjskich.

Dziełko to, bardzo chlubnie świadczące o niepospolitym talencie niedawno zgasłego autora, n a l e ż y d o n a j l e p s z y c h, jakie pojawiły się u nas w latach ostatnich na polu piśmiennictwa ludowego [*Przegląd literatury ludowej...* 1890: 53–54].

Кніжка Ю. Ляскоўскага *Do Ameryki po złoto: z opowiadania wędrowca Macieja Świdra, spisał Marcin Mizera* (Warszawa: nakładem Jana Poznańskiego; drukiem Władysława Szulca i s-ki, 1888, 104 p.) колись захоўвалася ў Бібліятэцы Акадэміі навук Літвы імя Урублеўскіх (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka), але цяпер яна недаступная. Магчыма, нехта з даследнікаў знаёміўся з творам пісьменніка, хоць вось такая яго характарыстыка хутчэй паходзіць пасля прачытання назвы: „Autor ogłosił tę powieść pod pseudonimem Marcin Mizera i wyraził w niej ostrzeżenia przed ciężkim tułaczym życiem białoruskich i polskich emigrantów” [Orłowski, online].

У шэрагу варшаўскіх выданняў у студзені 1889 г. з’явіліся паведамленні пра смерць у Вільні Ю. Ляскоўскага. Характэрна, што былі гэта

газеты, у якіх, па-першае, колісь друкаваліся карэспандэнцыі літаратара, а па-другое, – у іх працавалі выхадцы з беларускіх земляў: В. Каратынскі („Gazeta Warszawska”, „Tygodnik Ilustrowany”), К. Прушынскі („Gazeta Świąteczna”), Элігі Францішак Карафа-Корбут („Gazeta Polska”), А. Плуг („Kurjer Warszawski”).

Мяркуючы па тым, што першаю пра смерць Ю. Ляскоўскага напісала і падала дакладную дату (10 студзеня) „Gazeta Polska”, можна лічыць, што Э.Ф. Карафа-Корбут быў тым, каму паведаміла сям’я. Менавіта ён мог напісаць: „Przed kilku laty, za pobytu w Warszawie, zasiliał między innymi pismami i Gazetę naszą artykułami ekonomicznymi w sprawach ziemiańskich” [Z różnych stron... 1889, nr 10: 2]. Але найвыразней пра гэта сведчыць крыптанім пад нататкаю (запрашэнне на саракавіны) у „Gazecie Warszawskiej”:

W dniu 21-m lutego r. b., to jest we czwartek, o godzinie 11-ej z rana, w kościele Św. Oblubieńca (po-Karmelickim) na Krak. Przedmieściu, odprawiona będzie Msza żałobna za duszę ś. p. Juliana Laskowskiego, b. współpracownika wielu pism warszawskich, który zakończył życie w Wilnie w pierwszych dniach stycznia r. b. Na nabożeństwo to zaprasza się przyjaciół i znajomych zmarłego [E. K. 1889, nr 47: 4].

Е. К. – гэта, праўдападобна, Eligi Korbut, а „Gazeta Warszawska” абрана дзеля таго, што яна распаўсюджвалася пераважна ў Варшаве, у адрозненне ад „Gazety Polskiej”, якую выпісвалі найбольш па-за Варшавай.

Як стала вядома з артыкула Яўхіма Карскага *Стары беларускі пісьменьнік Арцэм Дарэўскі-Вярыга і яго літэратурны альбом*, кватэра Э.Ф. Карафа-Корбута (ul. Złota 51) [гл.: Хаўстовіч 2021: 314] была тым месцам, дзе “ў Варшаве збіраўся беларускі гурток: Плуг (Пяткевіч А.), Каратынскі і др. Вестка Р. Земкевіча” [Карскі 1919, № 50]. Раней мы меркавалі, што Рамуальд Зямкевіч, відаць, чыста ўмоўна аб’яднаў супрацоўнікаў варшаўскіх газетаў у “беларускі гурток”. Але цяпер мы можам сказаць: знаны бібліяфіл і даследнік дакладна прааналізаваў інфармацыю ад варшаўскіх старажылаў; і сцвердзіць: гурток існаваў! ды з поўным правам “далучыць” да беларускага гуртка ў Варшаве яшчэ і К. Прушынскага ды Ю. Ляскоўскага. Прынамсі, у 1880-я гг. яны маглі часта сустракацца.

Паказальна, што К. Прушынскі не толькі падаў звесткі пра прыяцеля, але і ахарактарызаваў ягоныя чалавечыя якасці:

Był to człowiek szczerze miłujący braci i gotów zawsze dla ich dobra pracować. <...> Nieboszczyk był człowiekiem zdolnym, ożywionym zawsze najlepszymi chęciami i piękną a poczciwą myślą. Mało dbał o dostatki i wygodę, więcej go obchodziły jakieś sprawy ważniejsze. Przy[tem miły bywał z niego i uczynny dla drugich towarzyszy [Nowiny 1889, nr 421:2].

Пахавалі Ю. Ляскоўскага на могілках Роса, бо, відавочна, так трэба разумець словы В. Каратынскага: „Na smentarzu, który przyjął już tylu zasłużonych, znalazł się kątek i dla cichego pracownika” [*Kronika Warszawska*... 1889, nr 17: 2]. Магіла, здаецца, не захавалася.

Спіс літаратуры

- Adres"-kalendar', ili Obšij štat" Rossijskoj imperii na 1848 god".* 1847. Sanktpeterburg", čast' vtoraja: 12–13 [*Адресь-календарь, или Общій штатъ Россійской имперіи на 1848 годъ*. 1847. Санктпетербургъ, часть вторая: 12–13].
- Aleksandrovič Scăpan. 1965. *Dva nevădomyâ veršy*. "Litaratura i mastactva" № 14 (16.02): 3 [Александровіч Сцяпан. 1965. *Два невядомыя вершы*. "Літаратура і мастацтва" № 14 (16.02): 3].
- Alfavitnyj spisok" dvorânskim" rodam" Minskoj gubernii, vnesennym" v" dvorânskiû rodoslovniû knigu po 1-e iûlâ 1903 goda.* 1903. Minsk". [*Алфавитный списокъ дворянскимъ родамъ Минской губерніи, внесеннымъ въ дворянскую родословную книгу по 1-е июля 1903 года*. 1903. Минскъ].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0614/D: *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Zieluń powiat żuromiński. 1861* [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0614d&sy=1861&kt=2&plik=005.jpg#zoom=1&x=379&y=1655> [dostęp: 4.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0054/D: *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława powiat mławski. 1869* [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0054d&sy=1869&kt=1&plik=068.jpg#zoom=1.25&x=324&y=1264> [dostęp: 5.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0054/D: *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława powiat mławski. 1873* [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0054d&sy=1873&kt=1&plik=042.jpg#zoom=1.2814106518609911&x=806&y=0> [dostęp: 5.10.2022].
- APW (Archiwum Państwowy m. st. Warszawy), zespół 0054/D: *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Mława powiat mławski. 1880* [online] <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=13&zs=0054d&sy=1880&kt=3&plik=002.jpg#zoom=2.25&x=780&y=0> [dostęp: 5.10.2022].
- Bar Adam. 1936–1938. *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*, t. I–III, Kraków.
- Bibliografia polska XIX stulecia Karola Estreichera.* 1959–. Kraków, część pierwsza, wyd. nowe, tt. I–. .
- B], rkps 6470/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1845–1862*, t. 11: L–Ł, k. 15–16v: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 13/25.03. [1861 r.].
- B], rkps 6514/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1863–1887*, t. 54, L (*Labarry – Lemonier*), k. 233–234: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 29.10.1879 r.
- B], rkps 6514/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1863–1887*, t. 54, L (*Labarry – Lemonier*), k. 235: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 7.12.1879 r.
- B], rkps 6514/IV: *Korespondencja J.I. Kraszewskiego*, seria III: *Listy z lat 1863–1887*, t. 54, L (*Labarry – Lemonier*), k. 236–236v: J. Laskowski do J.I. Kraszewskiego, list z 06.03.1880 r.
- Celnik Hanna. *Początki oftalmologii w Wilnie* [online] <https://docplayer.pl/50992832-Dr-hanna-celnik-warszawa-wum.html> [дата доступу: 15.08.2022].

- Czarkowski Ludwik. 1922. *Pseudonimy i kryptonimy polskie*. Wilno.
- Czeronka Marcin. 1879. *Korrespondencje „Gazety Polskiej”*. *Kozia-Wólka, przy kolei nad-wiślańskiej, d. 1 sierpnia r. 1879*. „Gazeta Polska” nr 199 (24.08/5.09): 2.
- Dobroński Adam. 1993. *Łomża w latach 1866–1918*. Łomża–Białystok.
- Doniesienia*. 1858. „Wiadomości Polskie” nr 12 (20 marca): 6 (56).
- E. K., [Zaproszenie na nabożeństwo]. 1889. „Gazeta Warszawska” nr 47 (8/20.02): 4.
- Estreicher Karol. 1870–1882. *Bibliografia polska*, część I: *Stulecie XIX*, tt. I–VII, Kraków.
- Estreicher Karol. 1890. *Bibliografia polska*, część II, t. IV, Kraków.
- Estreicher Karol. 1911. *Bibliografia polska*, część IV: *Stulecie XIX*, t. III, Kraków.
- Gistoryá belaruskaj litaratury XI–XIX stagoddzâ: u dwuh tamah*. 2007. Rэд. U. Marhel', V. Čamâryckî. Minsk: Belaruskâ navuka [Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў у двух тамах. 2007. Рэд. У. Мархель, В. Чамярыцкі. Мінск].
- Gwardiak Janusz. 2002. *Wiktor Szumański (1845–1903) – łomżyński notariusz, działacz społeczny i publicysta*. „Studia Łomżyńskie”, t. XIII: 79–82.
- Haŭstovič Mikola. 2021. *Da biâgrafii Álegi Pranciša Vulâ* (310–316). U: Haŭstovič Mikola. *Dasledavanni i materyaly: Litaratura Belarusi XIX – pačatku XX stagoddzâ*, tom sëmy, Warszawa: [Хаўстовіч Мікола. 2021. *Да біяграфіі Ялегі Пранціша Вуля* (310–316). У: Хаўстовіч Мікола, *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, том сёмы. Warszawa].
- Karskij Efimij. 1922. *Bělorusy, t. III: Očerki slovesnosti bělorusskago plemeni*, kn. 3: *Hudo-žestvennaâ literatura na narodnom” âzykě*. Petrograd” [Карскій Ефимій. 1922. *Бьлорусы, т. III: Очерки словесности бьлорусскаго племени, кн. 3: Художественная литература на народномъ языке*. Петроградъ].
- Karski E. 1919. *Stary belaruskî pis'men'nik Arcëm Darëuski-Vâryga i âgo litèraturny al'bot*. “Belarus”: *Štadzennaâ polityčna-ëkonomičnaâ i litèraturnaâ gazëta* № 50 (21.12) [Карскі Е. 1919. *Стары беларускі пісьменьнік Арцэм Дарэўскі-Вярыга і яго літэратурны альбом*. “Беларусь: Штадзенная політычна-эконамічная і літэратурная газэта” № 50 (21.12)].
- Kirkor Adam Honory. 1880. *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach: z wykazaniem historycznym najbliższych stacyj kolei żelaznych*, wyd. drugie, przejrzone i powiększone. Wilno.
- Kirkor” Adam”. 1993. *Bělorusskoe Polěs'e: Umstvennyâ sily i sredstva obrazovanîâ* (317–328). U: *Živopisnaâ Rossiâ: Otečestvo naše v ego zemel'nom, istoričeskom, plemennom, ëkonomičeskom i bytovom značëniî: Litovskoe i Belorusskoe Poles'e*. Minsk [Кіркоръ Адамъ. 1993. *Бьлорусское Польсье: Умственные силы и средства образования (317–328)*. У: *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье*. Минск].
- Kisâlëŭ Genadz'. 1994. *Dzve “palavinki” adnago žyccâ: Lâskoŭski – Karabič* (148–161). U: Kisâlëŭ Genadz'. *Radavodnae drëva: Kalinoŭski – èpoħa – nastupniki*. Minsk [Кісялëŭ Генадзь. 1994. *Дзве “палавінкі” аднаго жыцця: Ляскоўскі – Карабіч* (148–161). У: Кісялëŭ Генадзь. *Радаводнае дрэва: Каліноўскі – эпоха – наступнікі*. Мінск].
- Kmieciak Zenon. 1971. *Prasa warszawska w okresie pozytywizmu (1864–1885)*. Warszawa.
- Kmieciak Zenon. 1966. *Z dziejów pism dla ludu w latach 1866–1905*. („Zorza” i „Gazeta Świąteczna”, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” t. 5/1: 84–102).
- Korabicz J. 1867. *Korrespondencja „Gazety Polskiej”*. „Gazeta Polska” nr 257 (4/16.11): 2.
- Korabicz J. 1867. *Korrespondencja „Gazety Polskiej”*. „Gazeta Polska” nr 291 [18/30.12]: 2.
- Korabicz J. 1871. *Odmiana losu: Bajka*. „Jana Jaworskiego Kalendarz Illustrowany na Rok 1871”.
- Korabicz J. 1871. *Z powiatowego partykularza*. „Opiekun domowy” nr 51 (8/20.12): 3–5.

- Korabicz J. 1873. *Jeszcze o Służebnościach: I. Wpływ służebności na wytwarzanie rolne.* „Gazeta Rolnicza” nr 35 (18/30 sierp.): 1–3.
- Korabicz J. 1873. *Jeszcze o Służebnościach: II. Trudności stawiane przez włościan przy przeprowadzaniu układów separacyjnych.* „Gazeta Rolnicza” nr 36 (25.08/6.09): 1–4; nr 37 (1/13.09): 1–3.
- Korabicz J. 1873. *Jeszcze o Służebnościach: III. Pośrednie sposoby wpływania na zmniejszenie pretensyi włościan.* „Gazeta Rolnicza” nr 38 (8/20.09): 1–3.
- Korabicz J. 1874. *Korespondencya Tygodnika Ilustrowanego. Z Mławy. Rzut oka na rok ubiegły 1873.* „Tygodnik Ilustrowany” t. XIII, nr 326 (28.03): 9–10.
- Korabicz J. 1876. *Korrespondencje. Mława, 2 Lutego 1876 r.* „Korrespondent Płocki” nr 13 (3/15.02): 2–3.
- Korabicz J. 1881. *Cele szkoły ludowej.* „Gazeta Polska” nr 148 (25.6/7.07): 3; nr 165 (15/27.07): 3; nr 169 (20.07/1.08): 3; nr 170 (21.07/2.08): 3; nr 204 (2/14.09): 3; nr 205 (3/15.09): 3).
- Korabicz J. 1882. *Słówko o pieśni.* „Nowiny” nr 287 (17.10): 1; nr 288 (18.10): 1.
- Korabicz J. 1882. *Wiadomości bieżące krajowe: Gmina Brudno.* „Gazeta Warszawska” nr 146 (22.06/4.07): 1.
- Korabicz Janko. 1863. *Opowiadanie o Litwie: Jaka w dawnych wiekach była wiara w Litwie?.* „Kmiotek: Pismo tygodniowe obrazkowe” nr 30 (25.07): 1–3 (233–235).
- Korabicz Janko. 1865. *Do „Kłósów”.* „Kłósy” nr 13 (15/27.09): 151.
- Korabicz Janko. 1866. *List z pod Mławy d. 14 Stycznia 1866 r.* „Zorza” nr 4 (15/27.01): 5–6.
- Korabita. 1876. *Bocian: Bajka litewska.* „Gwiazda” nr 51 (17.12): 813–815.
- Korotyński Henryk. 1972. *Różnie bywało...* Warszawa.
- Kronika Warszawska: Ś. p. Julian Laskowski.* 1889. „Gazeta Warszawska” nr 17 (8/20.01): 2.
- Laskowski J. 1881. *Sprawy krajowe.* „Czas” 1881, nr 87 (16.04): 2.
- [Lâskoŭski Ūl'ân]. 1971. *Pad dudu* (46, 340). U: *Belaruskâ litaratura XIX stagoddzâ: Hrêstamatyâ*, sklad. S. Aleksandrovič, A. Lojka, V. Ragojša. Minsk [(Ляскоўскі Юльян). 1971. *Пад дуду* (46, 340). У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша. Мінск].
- [Lâskoŭski Ūl'ân]. 1971. *Zâmel'ka maâ...* (47, 340). U: *Belaruskâ litaratura XIX stagoddzâ: Hrêstamatyâ*, sklad. S. Aleksandrovič, A. Lojka, V. Ragojša. Minsk [(Ляскоўскі Юльян). 1971. *Зямелька мая...* (47, 340). У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша. Мінск].
- Lâskoŭski Ūl'ân. 1988. *Pad dudu* (309, 469). U: *Belaruskâ litaratura XIX stagoddzâ: Hrêstamatyâ: Vučëb. dapamožnik dlâ studëntaŭ filal. spec. VNU*, sklad. i aŭt. koment. A. Lojka, V. Ragojša, 2-e vyd., peraprac. i dap. Minsk [Ляскоўскі Юльян. 1988. *Пад дуду* (309, 469). У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя: Вучэб. дапаможнік для студэнтаў філал. спец. ВНУ*, склад. I аўт. камент А. Лойка, В. Рагойша, 2-е выд., перапрац. і дап. Мінск].
- Lâskoŭski Ūl'ân. 1988. *Zâmel'ka maâ...* (310, 469). U: *Belaruskâ litaratura XIX stagoddzâ: Hrêstamatyâ: Vučëb. dapamožnik dlâ studëntaŭ filal. spec. VNU*, sklad. i aŭt. koment. A. Lojka, V. Ragojša, 2-e vyd., peraprac. i dap. Minsk [Ляскоўскі Юльян. 1988. *Зямелька мая...* (310, 469). У: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя: Вучэб. дапаможнік для студэнтаў філал. спец. ВНУ*, склад. I аўт. камент. А. Лойка, В. Рагойша, 2-е выд., перапрац. і дап. Мінск].
- Laskowski Juljan. 1861. *Białoruski Bandurzysta: zbiorek wędrowny wierszem*, nakład autora; w drukarni A.H. Kirkora. Wilno.
- Legendy i padannî.* 1983. Sklad. M. Grynblat i A. Gurski. Minsk 1983 [Легенды і паданні. 1983. Склад. М. Грынблат і А. Гурскі. Мінск].

- LVIA, f. 421, ap. 2, b. 1193: 14 *Ánvará 1858 g.: Dělo po predpisaní G. Načal'nika Gubernii o vyhodcě Ūlianě Láskovskom*", l. 1–7 [LVIA, f. 421, ap. 2, b. 1193: 14 *Января 1858 г.: Дѣло по предписанію Г. Начальника Губерніи о выходцѣ Юліань Лясковскомъ*, l. 1–7].
- LVIA, f. 422, ap. 1, b. 8: *Spisok " pol'skim" vyhodcam" proživaûšim" v" Vilenskoj Gubernii i sostoâših" pod" nadzorom*", l. 7–22 [LVIA, f. 422, ap. 1, b. 8: *Списокъ Польскимъ выходцамъ проживающимъ въ Виленской Губерніи и состоящихъ подѣ надзоромъ*, l. 7–22].
- Matusik P., *Lithuanian Youth Fraternity* [online] <https://www.ohio.edu/chastain/ip/lithua.htm> [дата доступу: 5.08.2022].
- Mizera Marcin. 1882. *Korespondencye „Gazety Polskiej”. Kozia-Wólka, 5 sierpnia 1882.* „Gazeta Polska” nr 197 (23.08/4.09): 2.
- Mizera Marcin. 1883. *Jak przysporzyć ziemi i chleba? Dla użytku sąsiadów.* Warszawa.
- Mizera Marcin. 1888. *Do Ameryki po złoto. Z opowiadania wędrowca Macieja Swidra*, spisał <...>, nakładem J. Poznańskiego. Warszawa.
- Nowiny. 1889. „Gazeta Świąteczna” nr 421 (20/27.01): 2.
- Nowości: *Krajowe*. 1881. „Wędrowiec” t. X, nr 246 (3/15.09): 14 (174).
- Ogłoszenia. 1876. „Dodatek do Korrespondenta Płockiego” nr 23 (9/21.03): 5.
- Orłowski Jan, *Julian Laskowski i jego Białoruski bandurzysta* [online] <https://pisarze.pl/2016/01/25/jan-orlowski-julian-laskowski-i-jego-bialoruski-bandurzysta/> [дата доступу: 1.08.2022].
- Przegląd literatury ludowej polskiej z dwóch lat ostatnich.* 1890. Nakładem Wydawn. „Nowej Reformy”, czcionkami drukarni Związkowej pod zarządem A. Szyjewskiego. Kraków.
- Przegląd pism czasowych.* 1861. „Виленскій вѣстникъ – Kurjer Wileński” nr 30 (14.04): 7 (285).
- RGIA (Rossijskij gosudarstvennyj istoričeskij arhiv), f. 577, op. 3, d. 22 [РГИА (Российский государственный исторический архив), ф. 577, оп. 3, д. 22].
- RGIA (Rossijskij gosudarstvennyj istoričeskij arhiv), f. 1343, op. 24, dd. 4055–4057 [РГИА (Российский государственный исторический архив), ф. 1343, оп. 24, дд. 4055–4057].
- Różne wieści: W Łomży... 1884.* „Gazeta Świąteczna” nr 180 (3/15.06): 3.
- Sbornik" dokumentov" muzeâ grafa M.N. Murav'eva.* 1906. Sost. A. Běleckij, t. 1. Vil'na. [Сборникъ документовъ музея графа М.Н. Муравьева. 1906. Сост. А. Бѣлецкій, т. 1. Вильна].
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* 1880–1914. Warszawa, tt. I–XV.
- Słownik pseudonimów pisarzy polskich: XV w. – 1970 r.* 1994–1996. Wrocław–Warszawa–Kraków, t. I–IV.
- Spis szlachty wylegitymowanej w guberniach grodzieńskiej, mińskiej, mohylewskiej, smoleńskiej i witebskiej.* 1992. Oprac. Stanisław Dumin, Sławomir Górzynski. Warszawa.
- Świętochowski Aleksander. 1928. *Historja chłopów polskich w zarysie.* T. II: *W Polsce podległej.* Lwów–Poznań.
- Uruski Seweryn. 1911. *Rodzina: Herbarz szlachty polskiej.* T. VIII. Warszawa.
- Wiadomości bieżące: Wspomnienie pośmiertne.* 1889. „Kurjer Warszawski” nr 15 (3/15.01): 3.
- Wiadomości bieżące: Zmarli.* 1889. „Gazeta Rolnicza” nr 4 (12/24.01): 8 (44).
- Wiadomość bibliogr. za styczeń i luty 1861 roku.* 1861. „Виленскій вѣстникъ – Kurjer Wileński” nr 22 (17.02): 9 (201).
- Wiadomość bibliograficzna za miesiąc marzec i kwiecień 1861 roku.* 1861. „Виленскій вѣстникъ – Kurjer Wileński” nr 38 (16.05): 8 (382).

- Wiadomość bibliogr. za miesiąc czerwiec 1861 roku*. 1861. „Виленскій вѣстникъ – Kuryer Wileński” nr 55 (18.07): 8 (548).
- Wiktor Szumański: Wspomnienie pośmiertne*. 1903. „Echa Płockie i Łomżyńskie” nr 8 (15/28.01): 1.
- Vilejskij ujezd”: Genealogiâ, kraevedenie [Вилейскій уездъ: Генеалогія, краеведение* (online) <http://vilejski-uezd.by/resources/categories/zhosnjanskij-ioannovskij.204/> (дата доступу: 4.08.2022).
- Vlast, Pamažycâ!* 1913. “Naša Niva” № 37 (12.09): 2 [Власт. 1913. *Памажыця!*, “Наша Нива” № 37 (12.09): 2].
- Worona M. 1887a. *Wystawa Rolnicza w Wilnie*. „Gazeta Warszawska” nr 162 (11/23.06): 3.
- Worona M. 1887b. *Wystawa gospodarska w Wilnie*. „Gazeta Świąteczna” nr 342 (12/24.07): 1–2.
- Worona M. 1887c. *Wystawa gospodarska w Wilnie: List II*. „Gazeta Świąteczna” nr 346 (9/21.08): 3–4.
- Wyszedł w Wilnie Białoruski Bandurzysta...* 1861. „Gazeta Polska: Dawniej Codzienna” nr 97 (4/16.04): 1.
- X. 1883. „*Echo Łomżyńskie*” i kwestya służby folwarcznej. „Niwa” nr 196: 40–49 (262–271). *Zakonowsk* [online] <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakonowsk> [дата доступу: 4.08.2022].
- Z różnych stron: Wspomnienie*, „Gazeta Polska” 1888/1889, nr 10 (31.12/12.01): 2.

STRESZCZENIE: Życie i twórczość J. Laskowskiego (1826–1889) przez długi czas pozostawały poza zasięgiem białoruskich historyków literatury. Autor pochodzący z Białorusi przez ponad trzydzieści lat (1855–1887) działał jako poeta, powieściopisarz i publicysta. W artykule podjęto próbę zrekonstruowania biografii twórczej pisarza na podstawie jego własnej korespondencji do wydawnictw warszawskich („Gazeta Polska”, „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Rolnicza”, „Gazeta Świąteczna” itp.), materiałów archiwalnych i pośmiertnych wspomnień przyjaciół i znajomych, ukazano także punkty styczne jego tekstów z tematami białoruskimi. Szczególnie cenny w twórczości pisarza jest poemat *W cudzej stronie*, w którym postulowano pamięć ludową jako heroizację przeszłości kraju, co było bardzo aktualne w warunkach okupacji rosyjskiej. Ważny jest też artykuł *Słowo o pieśni*, w którym publicysta z pasją bronił tożsamości języka białoruskiego i jego prawa do istnienia.

SŁOWA KLUCZOWE: Związek Bratni Młodzieży Litewskiej, emigracja, *Białoruski Bandurzysta*, publicystyka J. Laskowskiego (J. Korabiczka, Marcina Mizery, M. Czeronki, M. Worony), książki dla ludu.

АНАТАЦЫЯ: Жыццё і творчасць Ю. Ляскоўскага (1826–1889) доўгі час заставалася па-за ўвагаю беларускіх гісторыкаў літаратуры. Урадженец беларускага краю больш за трыццаць гадоў (1855–1887) актыўна выступаў як паэт, празаік і публіцыст. У артыкуле зроблена спроба на падставе яго ўласных карэспандэнцый у варшаўскія выданні („Gazeta Polska”, „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Rolnicza”, „Gazeta Świąteczna” і інш.), архіўных матэрыялаў і пасмяротных успамінаў сяброў ды знаёмых рэканструяваць творчую біяграфію літаратара, а таксама выявіць пункты судакранання ягоных тэкстаў з беларускай тэматыкай. Асабліва каштоўным у даробку літаратара з’яўляецца паэма *W cudzej stronie*, дзе пастулявалася народная памяць як гераізацыя мінулага краю, што было надзвычай актуальным ва ўмовах расейскае акупацыі. Важнае значэнне мае таксама артыкул *Słowo o pieśni*, у якім публіцыст гарача адстойваў самабытнасць беларускае мовы і права яе на існаванне.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: Związek Bratni Młodzieży Litewskiej, эміграцыя, *Białoruski Bandurzysta*, публіцыстыка Ю. Ляскоўскага (J. Korabiczka, Marcina Mizery, M. Czeronki, M. Worony), кніжачкі для людю.

Data przesłania artykułu: 15.08.2022

Data akceptacji artykułu: 25.09.2022

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Mikołaj Chaustowicz / Мікола Хаўстовіч – Polska, Uniwersytet Warszawski, Katedra Białorutenistyki; dr hab., prof.; specjalność naukowa: literaturoznawstwo białoruskie; zainteresowania naukowe: literatura białoruska w XIX wieku, polsko-białoruskie związki literackie.

Adres: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, ul. Dobra 55, 00-312 Warszawa, Polska.

Wybrane publikacje (2021–2022):

1. Хаўстовіч Мікола. 2021. *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, том сёмы. Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
2. Хаўстовіч Мікола. 2021. *Беларускія вершы Адама М-скага: тэксты і кантэксты*. „Acta Polono-Ruthenica” XXVI/2: 75–88.
3. Хаўстовіч Мікола. 2021. *Праблемы атрыбуцыі вершаванага драматургічнага абразка АТWIECZEREK*. „Studia Białorutenistyczne” 15: 157–173.
4. Хаўстовіч Мікола. 2021. *Забельскі рукапісны зборнік: праблемы атрыбуцыі і тэксталогіі*. „Acta Albaruthenica” 21: 53–69.
5. Хаўстовіч Мікола. 2022. *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XVIII – пачатку XX стагоддзя*, том восьмы. Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego.